

A New Approach in Urban Development Based on the Right to the City Approach

Mohammad Ebrahimi², Ali Alavi^{*2}, Abolfazl Meshkini³ and Hosein Sadri

1. PhD student in Geography and Urban Planning, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

2. Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning Faculty of Humanities, University of Tarbiat Modares, Tehran, Iran

3. Associate Professor, Department of Geography and Urban Planning Faculty of Humanities, University of Tarbiat Modares, Tehran, Iran

4. Professor, Department of Architecture and Urban Design, Girne American University, Cyprus

* Corresponding Author, a.alavi@modares.ac.ir

ARTICLE INFO ABSTRACT

UPK, 2022

VOL. 6, Issue 2, PP, 60-84

Received: 22 Feb 2022

Accepted: 22 Mar 2022

Theoretical Articles

KEYWORDS: Urban development, Right to city, Right to difference, Henri Lefebvre

Introduction: As mentioned in many urban studies, contemporary cities are facing many problems and challenges. Lefebvre was one of the first to reveal the essential role of urban development in general and urban space production in particular in the reproduction of capitalist relations as the main issue of cities. According to him, this role went far beyond the simple production of urban space as a tradable commodity in the market. He argued that capitalism in the 20th century survived not only by organizing production in space but also by organizing the production of space itself. Therefore, Lefebvre proposed the right to the city as a socio-spatial concept and a call to create a livable and just city; however, as Marcuse has stated, it is not clear what this city will look like in the end. The right to the city in urban development requires creating codes and redefining concepts in order to improve cities' conditions. In this article, we seek to draw a framework for urban development by exploring the concept of the right to the city, a city that Lefebvre refers to as a work of art.

Methodology: The current research is of a qualitative type, and the qualitative content analysis method was used to draw a framework for the conceptual expansion of urban development from the perspective of the theory of the right to the city. The source of data collection is documents and a purposeful sampling method was used to collect data. Reaching the theoretical saturation to achieve the goal of the research was achieved by examining the number of 155 cases. The research coding system includes the theme, category, subcategory, and sign or code, which draws categories or conceptual maps in a comparative approach in a systematic way.

Results: The results show that the right of possession, the right to participation, and the right to difference form the three economic, political, and social necessities of urban development, respectively. The right to possession consists of two categories of the social function of real estate and land and the right to fair spatial distribution. Also, the right to urban citizenship, democratic participation, and democratic governance are the main categories of the right to participation. Finally, the right to difference is the symbolic dimension of urban development, which includes the categories of socio-spatial priority, environmental justice, diverse and lively urban space, and the right to creativity. These categories guarantee spatial justice, democracy, and vitality in urban development. From the perspective of the right to the city, spatial justice in urban development includes fair distribution of urban resources and services (substantive justice), respect for the environment and urban communities (diagnostic justice), and fair structure and processes in decision-making (procedural justice). Achieving spatial justice from the point of view of the right to the city cannot be achieved except by linking people with the city space. This concept implies Lefebvre's insistence on the central role of residents. This requires

Cite this article:

Ebrahimi, M., Alavi, A., Meshkini, A. Sadri, H. (2022). A new perspective to urban development based on the right to the city approach. *Urban Planning Knowledge*, 6(2), 61-85. Doi: <https://doi.org/10.22124/upk.2022.21835.1742>

having the right to urban citizenship, democratic participation in the production of space, and democratic governance in the transformation of the city space. Also, Lefebvre searches for urban vitality in the lived experience of city residents and mentions it as one of the three aspects of urban development, where social relations and practices are mediated through it.

Discussion: The concept of the right to the city does not include separate and multiple rights but is defined in a relational way. Here, we define the three concepts of the right to occupy the space, the right to participate in the production of space, and the right to difference as concepts arising from the right to the city in urban development, which includes the substantive, procedural, and diagnostic dimensions, respectively. The model of urban development based on the right to the city expands a set of concepts and tools for fundamental changes in the city space, which provides the possibility of collective ownership and production of space by residents based on the value of its use. To achieve this principle, citizens should demand spatial justice, urban democracy, and urban vitality from the concepts of right of possession, right to participation, and right to difference. Therefore, the right to the city does not include separate and multiple rights but is defined in a relational way. This right has substantive dimensions (right to possession), procedural (right to participation), and diagnosis (right to difference). Although it refers to different parts, it is completely intertwined and the right is a triple whole, not a set of individual and separate rights.

Highlights:

From the perspective of the right to the city, urban development is not a set of separate rights, but an integrated right that includes spatial justice, democracy, and vitality. Urban development in this perspective includes the content, procedural and diagnostic dimensions of urban development.

رهیافتی نو در توسعه شهری مبتنی بر رویکرد حق به شهر

محمد ابراهیمی^۱، سید علی علوی^{۲*}، ابوالفضل مشکینی^۳ و حسین صدیقی^۴

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران
۲. دانشیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران
۳. دانشیار، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه تربیت مدرس تهران، ایران
۴. استاد، گروه معماری و طراحی شهری، دانشگاه آمریکایی قبرس، قبرس

* نویسنده مسئول: a.alavi@modares.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>بیان مسئله: حق به شهر مفهومی فضایی-اجتماعی و فراخوانی به سوی ایجاد شهری قابل زیست و عادلانه است؛ اما همان‌طور که مارکوزه بیان کرده است، مشخص نیست این شهر در نهایت چگونه خواهد بود.</p> <p>هدف: در این مقاله از طریق کاوش در مفهوم حق به شهر به دنبال ترسیم چارچوبی برای توسعه شهری هستیم، شهری که لوفور از آن به‌عنوان اثر هنری یاد می‌کند.</p> <p>روش: تحقیق حاضر از نوع کیفی است و از روش تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار برای ترسیم چارچوبی جهت بسط مفهومی توسعه شهری از منظر نظریه حق به شهر استفاده شده است. منبع گردآوری داده‌ها، اسنادی است و از روش نمونه‌گیری هدفمند جهت گردآوری داده‌ها بهره گرفته شده است. رسیدن اشباع نظری برای رسیدن به هدف تحقیق با بررسی تعداد ۱۵۵ مورد حاصل شد.</p> <p>یافته‌ها: نتایج نشان می‌دهد حق به تصاحب، حق به مشارکت و حق به تفاوت به ترتیب سه ضرورت اقتصادی، سیاسی و اجتماعی توسعه شهری را شکل می‌دهند. حق به تصاحب از دو مقوله کارکرد اجتماعی املاک و اراضی و حق به توزیع فضایی عادلانه تشکیل می‌شود. همچنین، حق به شهروندیت شهری، مشارکت دموکراتیک و حکمروایی دموکراتیک مقوله‌های اصلی حق به مشارکت را تشکیل می‌دهند. سرانجام حق به تفاوت بعد نمادین توسعه شهری است که شامل مقوله‌های اولویت اجتماعی-فضایی، عدالت زیست‌محیطی، فضای شهری متنوع و سرزنده و حق به خلاقیت است. این مقوله‌ها تضمین‌کننده عدالت فضایی، دموکراسی و سرزندگی در توسعه شهری را فراهم می‌سازد.</p> <p>نتیجه‌گیری: الگوی توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر مجموعه‌ای از مفاهیم و ابزارها را برای تغییرات بنیادین در فضای شهر بسط می‌دهد که امکان تصاحب و تولید جمعی فضا توسط ساکنان را بر اساس ارزش استفاده از آن فراهم کند. برای رسیدن به این اصل شهروندان باید عدالت فضایی، دموکراسی شهری و سرزندگی شهری را از مفاهیم حق به تصاحب، حق به مشارکت و حق به تفاوت مطالبه کنند. این حق هرچند به بخش‌های مختلفی اشاره دارد اما کاملاً درهم‌تنیده هستند و حق به یک کلیت است، نه مجموعه‌ای از حقوق منفرد و مجزا.</p>	<p>دانش شهرداری، ۱۴۰۱ دوره ۶، شماره ۲، صفحات ۶۰-۸۴ تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۱ مقاله نظری و بنیادی</p>

کلیدواژه‌ها: توسعه شهری، حق به شهر، حق به تفاوت، هائری لوفور

نکات برجسته:

توسعه شهری به‌عنوان یک کلیت، مجموعه‌ای از حقوق مجزا و تفکیک‌شده نیست بلکه حقی یکپارچه است که دربرگیرنده یک درک هم‌پیوند بین عدالت فضایی، دموکراسی و سرزندگی است که به ترتیب بعد محتوایی، رویه‌ای و تشخیصی توسعه شهری را شکل می‌دهد.

بیان مسئله

همان‌طور که در بسیاری از پژوهش‌های شهری نقل‌قول می‌شود، شهرهای معاصر با مشکلات و چالش‌های زیادی مواجه هستند. عمدتاً به‌واسطه درک شهر به‌عنوان یک محصول فیزیکی و اقتصادی، نسخه‌های ارائه‌شده کمتر توانسته در جهت تغییر و بهبود وضعیت شهرها نقش ایفا کنند. لوفور یکی از اولین کسانی بود که به‌طور کلی نقش ضروری شهرسازی و به‌طور خاص نقش تولید فضای شهری را در بازتولید روابط سرمایه‌داری، به‌عنوان مسئله اصلی شهرها آشکار کرد. به گفته او، این نقش بسیار فراتر از تولید ساده فضای شهری به‌عنوان کالایی قابل‌مبادله در بازار بود. وی استدلال کرد که سرمایه‌داری در قرن بیستم نه‌تنها با سازمان‌دهی تولید در فضا، بلکه با سازمان‌دهی تولید خود فضا دوام می‌آورد. بنابراین شهرنشینی سرمایه‌داری حق ساکنان محروم به شهر را انکار می‌کند. در گرایش‌های اخیر، بسیاری از برنامه‌ریزان شهری به تبعیت از لوفور، مفهوم حق به شهر را به‌عنوان یک رویکرد در مطالعات شهری به کار می‌برند (پورسل^۱، ۲۰۰۳). این مفهوم پیچیده، عمدتاً به‌عنوان ابزاری برای بررسی، سنجش و نقد موضوع به‌کاررفته است. این در حالی است که لوفور در کنار نقد وضع موجود (فریاد) از حق به شهر به‌عنوان شهر آینده (تقاضا) یاد می‌کند. حال آنکه تمرکز اندیشمندان بر انگاشت تحلیلی از حق به شهر، قدرت آن را به‌عنوان چشم‌اندازی دگرگون‌کننده در بازساخت فضای شهری محدود کرده است. از نظر لوفور نمی‌توان بدون ایجاد تغییر و برنامه‌ریزی، به تحولات اجتماعی-فضایی فکر کرد، بنابراین تغییر زندگی به معنای تغییر فضا نیز هست. از نظر او شهر به‌مثابه اثر هنری، شهری متفاوت و معطوف به آینده است اما همان‌طور که مارکوزه بیان می‌کند، مشخص نیست که شهر برآمده از حق به شهر نهایتاً چه شهری خواهد بود. لذا در این مقاله از طریق کاوش در حق به شهر لوفور به دنبال بازشناسی مفاهیم و ترسیم چارچوبی برای ایجاد توسعه شهری هستیم، شهری که لوفور از آن به‌عنوان اثر هنری یاد می‌کند و متعلق و نتیجه ساکنان آن است. حق به شهر در توسعه شهری نیازمند ایجاد کدها و بازتعریف مفاهیم در راستای بهبود وضعیت شهرهاست، لذا تدوین این چارچوب هدف این مقاله را تشکیل می‌دهد. این چارچوب به ما اجازه می‌دهد مؤلفه‌های توسعه شهری را شناسایی و در جهت ایجاد یک شهر متفاوت بکار بگیریم.

مبانی نظری

در سال ۱۹۶۸، لوفور، حق به شهر را فریاد و تقاضا دانست و اظهار داشت که نمی‌توان به‌سادگی آن را به‌عنوان حق بازدید از شهر یا بازگشت به شهر سنتی^۲ تفسیر کرد، بلکه برآشفتن شهر فعلی و تولید یک شهر آینده متفاوت است. در تعریف لوفور، حق به شهر را فقط می‌توان به‌عنوان حق تحول‌یافته و تجدید شده زندگی شهری فرمول‌بندی کرد. فریاد عنصر اعتراض این مفهوم است که عبارت است از نکوهش شیوه‌های فعلی و گذشته که منجر به شهری ناعادلانه و نابرابر شده است. تقاضا نیز مستلزم ابزاری برای دستیابی به حق به شهر است (ایوانس^۳، ۲۰۱۱). این در حالی است که منشورها در مورد لزوم تغییر جنبه‌های شهر بحث می‌کنند، اما مطالبات مستقیم و قابل‌اعمال از قدرت موجود ایجاد نمی‌کنند. همچنین جایگزینی برای نظام‌های موجود ایجاد نمی‌کنند.

لوفور حق به شهر را با این توضیح آغاز می‌کند که انسان نمی‌تواند تنها با کسب درآمد برای خرید چیزهایی در جامعه به‌اصطلاح مصرفی راضی باشد بلکه نیازهای اجتماعی یا انسانی شامل بازی، خلاقیت، ورزش، یادگیری و تجربه کردن دارد. لوفور در حق به شهر به نقد جامعه شهری معاصر می‌پردازد چراکه فضاهایی ایجاد می‌کند که به دلیل نداشتن مکان‌های هم‌زمانی و برخورد که باعث ایجاد فضای سیال می‌شود، روابط زندگی روزمره و تعامل اجتماعی را تغییر می‌دهد. برای لوفور، مردم در چرخه تولید سرمایه‌داری مهارشده‌اند و شهر باید راه‌های جدیدی را برای همه مردم فراهم کند تا در شکل دادن به محیطشان صدای خود را ایجاد کنند (اندرسون^۴، ۲۰۱۱). بنابراین مطابق با نظر لوفور پایان دادن توسعه شهری نابرابر و ناپایدار، مستلزم ایجاد و تعریف کدهای جدید در پیوند با جنبه‌های مختلف فضا برای ایجاد شهری متفاوت است. به همین منظور با گزاره‌ای از لوفور در خصوص ضرورت‌های حق به شهر آغاز می‌کنیم که الهام‌بخش مفهوم‌سازی نظری در سه‌گانه حق به شهر برای ایجاد توسعه شهری جایگزین است.

¹ Purcell

² Traditional City

³ Evans

⁴ Anderson

از نظر لوفور حق به شهر یک ضروری اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است. ضرورت اجتماعی حق به شهر، شادمانی، اعتماد و تعامل است. غلبه بر نفرت و انزوا و طرد اجتماعی و ورود بازی و فراغت به زندگی، ثمره اجتماعی حق به شهر است. ضرورت سیاسی حق شبه شهر، تعمیق و تحقق دموکراسی است. حق به شهر همچنین حلقه وصل سیاست و جامعه و انضمامی کردن سیاست است بنابراین همه راه‌ها از شهر می‌گذرد. این امر بیانگر وجه اقتصادی است. ضرورت اقتصادی حق به شهر، بازیابی، تقویت، حفظ و تکامل سرمایه‌های انسانی، اقتصادی، اجتماعی، نمادین و فرهنگی شهر و پیگیری و تحقق توسعه پایدار شهر (رشد پایدار اقتصادی از جمله حالات بنیادی) آن است. حق به شهر، هزینه اجتماعی را کاهش داده، هزینه مبادلاتی را کاهش داده و هزینه نگهداشت را تعدیل می‌کند، بر اثر نوآوری و خلاقیت به توسعه یاری می‌رساند، هزینه‌های محیط‌زیستی را به کاهش می‌دهد و بازتولید اقتصادی را از طریق توسعه رفاه ارتقاء می‌بخشد (لوفور^۱، ۱۹۹۱).

حق به تصاحب

به نظر پورسل، دستور کار لوفور برای ایجاد فضای شهری در حق به تصاحب نهفته است (پورسل، ۲۰۰۲). حق به تصاحب به معنای حق به زمان و تملک فضا است که نیازمند بررسی مدل‌ها و فرم‌های فضایی و زمان‌های شهری است که از آزمون ایده‌های نظری در برابر شرایط واقعی حاصل می‌شود (اندرسون، ۲۰۱۱). طبق ادعای لوفور سکونت به معنای تصاحب چیزی است بنابراین یک ویژگی اساسی از وضعیت انسانی است. از این‌رو تصاحب عبارت است از رابطه دیگری با طبیعت، فضا و زمان (پاسرینی و مارکتینی^۲، ۲۰۱۸). لوفور تصاحب را به‌عنوان هدف زندگی اجتماعی توصیف می‌کند. ما برای انجام همه فعالیت‌های خود از سکونت، استراحت، کار، آموزش، تفریح به فضا نیاز داریم. بنابراین مردم برحسب شیوه‌های مختلف سکونتی خود مانند فعالیت‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی از فضاها استفاده می‌کنند. اگر این فضاها را نداشته باشیم، نمی‌توانیم تصمیم بگیریم، نمی‌توانیم روی تصمیمات تأثیر بگذاریم و نمی‌توانیم آزاد باشیم (صدری^۳، ۲۰۱۹).

حق به مشارکت

حق به مشارکت، یک برنامه سیاسی اصلاحات شهری است که به همه ساکنان و نه فقط شهروندان قانونی یک شهر امکان می‌دهد تا در تصمیم‌گیری‌هایی که شرایط فضایی و اجتماعی آن را شکل می‌دهد، شرکت کنند. اگرچه لوفور مشخص نکرده این امر چگونه باید ساختار یابد اما واضح است نباید آن را با چارچوب و امکانات حاکم بر جامعه تعریف کرد (اندرسون، ۲۰۱۱). این ابهام اولیه منجر به مجموعه‌ای از تفاسیر از سوی برخی از مخاطبان لوفور می‌شود که تأکید وی را بر مشارکت را در رویه‌های رسمی حاکمیت شهری موجود بدون اعتراض به نظم سرمایه‌داری لیبرال تقلیل می‌دهند و ماهیت محتوایی و انتقادی آن را نادیده می‌گیرند. به عبارت دیگر، آن‌ها شهر را همان‌طور که هست در نظر می‌گیرند و مشارکت در فرایندهای سیاسی رسمی اجرایی ارتقا می‌دهند (کاملیو^۴، ۲۰۱۴).

حق به تفاوت

لوفور بیان می‌کند حق به تفاوت، تکمیل‌کننده حق به شهر است (پورسل، ۲۰۰۳). مفهوم تفاوت از نظرگاه لوفور را باید به‌وضوح از سایر تعاریف پست‌مدرن متمایز کرد. از نظر او، تفاوت یک مفهوم چندبعدی است که از شکاف‌های موجود در بافت زندگی روزمره و از مبارزات سیاسی ناشی می‌شود، بنابراین باید آن را به‌عنوان یک عنصر فعال درک کرد (اشمید^۵، ۲۰۱۲). به عبارتی لوفور با طرح حق به شهر، از طریق گنجاندن نقش ساکنان در مشارکت برای ایجاد فضای زندگی‌شان، به مشارکت مفهوم محتوایی می‌بخشد که بر اساس تفاوت بیان می‌شود (هی^۶، ۲۰۱۵) که شامل نژاد، قومیت، طبقه و فرهنگ متفاوت است (فنستر^۷، ۲۰۰۵). منطق تفاوت، اجتماعی است و تقریباً در همان شکل‌گیری فضایی محقق می‌شود. با استفاده از این منطق، ما می‌توانیم تقسیمات و

¹ Lefebvre

² Passerini & Marchettini

³ Sadri

⁴ Kuymulu

⁵ Schmid

⁶ He

⁷ Fenster

محدودیت‌های فضاهای اجتماعی شهری را درک کنیم (جبرین و آیزنبرگ^۱، ۲۰۲۱). حق به شهر متفاوت، تبدیل شدن به شهری متفاوت است. حقوق فرهنگی^۲ که بیان هنری را امکان‌پذیر می‌کند نیز باید در اینجا گنجانده شود. ادبیات مربوط به حق به شهر نمونه‌های جالبی از مرکزیت خلاقیت در تولید حق به شهر ارائه می‌دهد. در گفتگو پیرامون شهر، هنر نقشی اساسی در ابراز و نشان دادن تفاوت دارد. به عبارتی فضای شهری منبع اجتماعی هنر و همچنین ساختار مادی را تشکیل می‌دهد که بیان هنری تفاوت را از طریق آن منتقل می‌کند (گریگولو^۳، ۲۰۱۹). از این حق به تفاوت هم در مشارکت و هم در تصاحب متبلور می‌شود.

اصول توسعه شهری مبتنی بر رویکرد حق به شهر اصل عدالت فضایی (یک ضرورت اقتصادی)

عدالت فضایی را می‌توان اولین مؤلفه در فرموله کردن حق به شهر دانست به طوری که حق به شهر بدون عدالت فضایی وجود ندارد. سوجا^۴ (۲۰۱۰) جنبه فضایی عدالت را در این ایده لوفور بازیابی می‌کند و آن را به عنوان مفهوم اصلی بسط داد (آدگی^۵، ۲۰۱۸). هم عدالت فضایی و هم حق به شهر خواستار تحقق انسان در محیط شهری هستند به طوری که بی‌عدالتی فضایی نفی حق به شهر است و بالعکس.

نکته مهم در حق به شهر که از زبان عدالت فضایی بیان می‌شود این است که حق به شهر را نباید به سادگی بر اساس ارزش عدالت توزیعی در نظر گرفت؛ بلکه هم عدالت فضایی و هم حق به شهر خواستار تحقق انسان در محیط شهری هستند که فراتر از توزیع عادلانه، امکان مشارکت کامل و مؤثر در فرایندهای تصمیم‌گیری و ایجاد و تغییر فضا را میسر سازد. بنابراین اصل عدالت فضایی از منظر حق به شهر در موضوع توسعه شهری از چند منظر، حیاتی است:

اولاً تأکید بر بعد فضایی عدالت آن را فراتر از ابزار تحلیلی و به عنوان چارچوبی برای برنامه‌ریزی در نظر می‌گیرد. به عبارتی عدالت فضایی هم نتیجه است هم فرایند. دوماً، حق به شهر حق به یک کلیت است، سوجا نیز اظهار می‌کند که عدالت فضایی را نمی‌توان به عنوان جزء یا زیرمجموعه در نظر گرفت، در عوض عدالت فضایی ذاتاً غیرقابل تفکیک دارد و یک نوع درهم‌تافتگی بین ابعاد مختلف مسئله به وجود می‌آورد، بنابراین امری اجتماعی-فضایی است. در پرتو همین ویژگی یکپارچه و درهم‌تنیده عدالت فضایی است که موضوعات توسعه مانند سلامت، کیفیت زندگی، حمل‌ونقل، محیط‌زیست و غیره که موضوعات اساسی توسعه شهری هستند، قابل بررسی است. سومین موضوع در خصوص اصل عدالت فضایی، کاربست‌پذیری آن برای تحقق توسعه شهری به عنوان یک ضرورت اقتصادی است که در مقابل نگاه فروکاست گرایانه رویکردهای توزیعی عدالت در شهر قرار دارد. توسعه شهری پدیده‌ای است پیچیده، بنابراین نیازمند فراتر از رفتن از عدالت توزیعی و قرار دادن آن در یک مفهوم وسیع‌تر هستیم.

اصل دموکراسی (یک ضرورت سیاسی)

لوفور حق به شهر را بر اساس سکونت بنا می‌کند. یعنی کسانی که در شهر ساکن هستند، حق داشتن شهر را دارند (فنستر، ۲۰۰۵). تفاوت اساسی درک دموکراسی از دیدگاه حق به شهر لوفور این است که برای لوفور دموکراسی یک هدف نهایی سیاسی نیست. چراکه او تصور نمی‌کند که به محض دریافت حقوق، به هدف خود برای یک جامعه بهتر رسیده‌ایم. بنابراین یک هدف ثابت نیست که وقتی دولت آن را در قانون ثبت کرد به آن برسیم. بلکه این یک شروع است. یک بیانیه آغازین سیاسی است، نقطه‌ای که ما از آن به عنوان مبارزه‌ای کلی را برای تجدید عمیق زندگی سیاسی آغاز می‌کنیم. بیداری سیاسی ما را وادار می‌کند تا قدرت خود را کشف کنیم و قدرتی که توسط دولت و نهادهای سرمایه‌داری سلب شده است را مجدد تصاحب کنیم (پورسل، ۲۰۱۳). ما تنها زمانی چیزی را پیدا می‌کنیم که بدانیم به دنبال چه چیزی هستیم. مشخص کردن چیزی که در حال جستجوی آن هستیم دشوار است. این یک اصل اساسی معرفت‌شناسی است (ساگرانیز و ماتیوت^۶، ۲۰۱۰).

¹ Jabareen & Eizenberg

² Cultural rights

³ Grigolo

⁴ Soja

⁵ Adegeye

⁶ Sugranyes & Mathivet

بسیاری از دموکرات‌ها تصور می‌کنند که دموکراسی نوعی شرایط پایدار است که ما می‌توانیم به آن تمایل داشته باشیم و ما باید به آن گرایش داشته باشیم. دموکراسی جنبش است؛ دموکراسی چیزی نیست جز مبارزه برای دموکراسی. مبارزه برای دموکراسی خود یک جنبش است. جنبشی در حال عمل و بنابراین دموکراسی، مبارزه برای دموکراسی است، یعنی حرکت نیروهای اجتماعی. این یک مبارزه دائمی است. با استناد به استدلال‌های لوفور در انقلاب شهر، ما می‌توانیم دموکراسی را به‌عنوان افقی در نظر بگیریم که می‌توانیم به سمت آن حرکت کنیم اما هرگز به آن نمی‌رسیم، زیرا افق همیشه عقب می‌رود. در عین حال، افق چیزی است که جهت متمایزی را برای حرکت در ما پیشنهاد می‌کند. دیدن دموکراسی به‌عنوان یک افق شامل قرار دادن خود در مسیری به‌سوی مقصدی کاملاً متمایز است که هرگز به آن نخواهیم رسید (پورسل، ۲۰۱۳).

بنابراین اصل دموکراسی در توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر، با الگوهای رایج توسعه شهری که ماهیتی ایستا و ثابت و استعاره‌ای از بودن دارند کاملاً متفاوت است. همان‌طور که پورسل به تبعیت از لوفور عنوان می‌کند دموکراسی در حق به شهر یک هدف نهایی نیست، بلکه نقطه شروع بیداری دموکراتیک است. دموکراسی برآمده از حق به شهر یافتنی نیست، ساختنی است، باید با آن مواجهه شد، به آن نگاه کرد، از آن آموخت، آن را پروراند و توسعه داد.

اصل سرزندگی^۱ شهری (یک ضرورت اجتماعی)

ایجاد یک شهر سرزنده از اهداف اساسی توسعه شهری است (لیو، ژانگ، لانگ، لانگ و شو، ۲۰۲۰) و برخی از طراحان و برنامه ریزان شهری مانند کوین لینچ، سرزندگی را به‌عنوان معیار اصلی در نظر می‌گیرند (جلال‌الدینی و اکتای، ۲۰۱۲). اهمیت سرزندگی به‌عنوان یک اصل حیاتی در توسعه شهری به‌اندازه‌ای است که سرآغاز نقد لوفور از شهرنشینی سرمایه‌داری را تشکیل می‌دهد. لوفور در پاسخ به ظهور شهرنشینی سرمایه‌داری، تئوری حق به شهر را توسعه داد. وی ابراز نگرانی کرد که رشد سرمایه‌داری فضاهای متنوع شهر را بلعیده و منظره شهری همگن و خفه‌کننده‌ای ایجاد می‌کند که در آن فضا خود هدف نهایی مبادله است. او برنامه‌ریزان، بوروکرات‌ها و تکنوکرات‌ها را به‌عنوان تولیدکنندگان اصلی فضای شهری می‌دید. در این زمینه، لوفور از معماران مدرن، مانند لوکوربوزیه، به‌عنوان پیروان دکترین اصلی کنترل، یکنواختی و تحمیل فضاهای شهری به‌جای تقویت مشارکت و در نتیجه تنوع، انتقاد کرد (لوفور، ۲۰۰۳). منتقدان معاصر این جنبه خاص از شهرنشینی را به‌عنوان بحران شهر^۴ مفهوم‌پردازی کردند. از نظر لوفور، این بحران بازساخت اساسی زندگی روزمره را در پی داشت که در درجه اول متمایل به همگن‌سازی سبک‌های زندگی و مهندسی و استعمار زندگی روزانه بود. بنابراین دغدغه لوفور این نبود که یک شعار جامع جدید را برای مطالبه حق به نیازهای اساسی پیشنهاد کند، بلکه این فراخوان مربوط به یک کیفیت خاص شهری است که تا آن زمان در بحث‌های عمومی مورد غفلت قرار گرفته بود: از قبیل دسترسی به منابع شهر برای همه اقشار جمعیت و امکان بررسی و تحقق شیوه‌های جایگزین زندگی (اشمید، ۲۰۱۲).

در این رابطه جین جاکوبز^۵ نیز در کتاب اصلی خود در مورد مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی^۶ (۱۹۶۱) استدلال کرد که تعاملات اجتماعی مایه حیات یک شهر پر جنب‌وجوش است. جیکوبز (۱۹۶۱)، و متعاقباً بسیاری از محققان دیگر از جمله بوکان^۷، ۱۹۸۸؛ گل^۸، ۲۰۱۱؛ ماس^۹، ۱۹۸۴، معتقدند که مکان‌های موفق به زندگی خیابانی و تعاملات اجتماعی آن‌ها وابسته است تا نشاط اجتماعی و اقتصادی را ارتقا دهند (موراتیدیس و پورتینگا^{۱۰}، ۲۰۲۰).

توسعه شهری از طریق برنامه‌ریزی و طراحی باید فرصت‌هایی را برای بازی، جشنواره، استفاده خیال‌انگیز از فضاهای عمومی و اجتماعی شهر فراهم آورد تا اطمینان حاصل شود که یک مکان به‌جای یکنواختی عملکردی، به فضایی مفید برای زندگی و واجد

¹ Vitality

² Liu, Zhang, Long, Long & Xu

³ Jalaladdini & Oktay

⁴ Crisis Of The City

⁵ Jane Jacobs

⁶ The Death And Life Of Great American Cities

⁷ Buchanan

⁸ Gehl

⁹ Maas

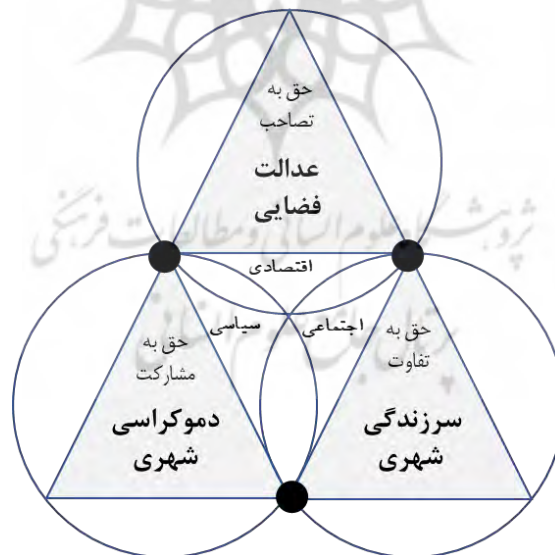
¹⁰ Mouratidis & Poortinga

ارزش استفاده در برابر ارزش مبادله تبدیل می‌شود. از این رو تصاحب شهری نه تنها در مورد فضاهای فیزیکی، بلکه در مورد فعالیت‌ها و رویدادهای اجتماعی مختلف است که در این مکان‌ها رخ می‌دهد.

هر فضایی که ایجاد می‌شود ریشه در نیازهای متنوع بشر دارد، بنابراین زندگی روزمره محور حق به شهر را تشکیل می‌دهد. لوفور در این رابطه توضیح می‌دهد که شکوفایی کامل انسان در پرتو فضای افتراقی رخ می‌دهد که بخشی اجتناب‌ناپذیر از انقلاب نوظهور شهری است. بنابراین، لوفور انتظار دارد که فضای زیسته، که وی آن را به‌عنوان پیوند مستقیم حسی بین یک جامعه و فضای آن درک می‌کند، به‌عنوان فاکتور فزاینده‌ای در شهرسازی و توسعه شهری آینده تبدیل شود (لوفور، ۱۹۹۱). این فضا نیازمند مکان‌هایی برای ملاقات، کانون و محل ارتباطات و اطلاعات، تعاملات معنادار و تفاوت، تنوع و پتانسیل‌های خلاقانه و شگفت‌آور است. همان‌طور که هاروی، بعد از لوفور، استدلال می‌کند: فضاهای اجتماعی حواس‌پرت کننده به همان اندازه فضاهای کار و زندگی برای فرهنگ شهری حیاتی هستند (زیلنیک^۱، ۲۰۱۸). فضاهایی که به قول او یک فضای افتراقی است و ما در اینجا استدلال می‌کنیم، اصل سرزندگی توسعه شهری بر آن بنا نهاده شده است.

توجه به اصل سرزندگی شهری به‌عنوان یک رکن حیاتی برای توسعه شهری است که امکان تحقق حق به شهر خارج از نظم موجود را ممکن می‌سازد. این اصل، مرز تصاحب فضای شهر را از محیط ساخته‌شده فراتر می‌برد و امکان تصاحب فضای اجتماعی انسانی‌تر، در دسترس و قابل زندگی با درک تولید اجتماعی آن فراهم آورد. لازمه سرزندگی شهری به‌عنوان یک ضرورت اجتماعی در توسعه شهری، امکان مواجهه و برخورد ساکنان شهری است. کانونی برای ایجاد دموکراسی به‌عنوان راه تحقق بخشیدن به عدالت فضایی. سرزندگی شهری به‌عنوان یک فضای واسط نقش حیاتی در توسعه شهری بازی می‌کند.

درواقع لوفور با ایده حق به شهر که برآمده از تولید فضای وی است، درک توسعه شهری را از حالت مجزا و به‌صورت اجزایی ایستا خارج می‌کند و آن را به‌صورت یک واقعیت کلی بیان می‌کند. بر این اساس اصول توسعه شهری مبتنی بر رویکرد به شهر را می‌توان شامل سه بعد خواند: تصاحب به‌عنوان بعد محتوایی، مشارکت به‌عنوان بعد رویه‌ای و تفاوت به‌عنوان بعد تشخیصی. از این رو توسعه شهری از طریق حق به شهر را تصاحب، تولید و توزیع عادلانه فضای شهری از طریق ساختارهای و فرایندهای دموکراتیک مبتنی بر احترام به اجتماعات شهری و محیط‌زیست تلقی کرد.

شکل ۱. چارچوب نظری مؤلفه‌های سه‌گانه توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر

پیشینه پژوهش

^۱ Zieleniec

اظهار مشهور لوفور مبنی بر حق به شهر به سال ۱۹۶۸ میلادی بازمی‌گردد. چهار دهه بعد دیوید هاروی^۱ (۲۰۰۸)، با عنوان مقاله‌ای به همین نام، به بیان مجدد آن پرداخت. قبل از هاروی نیز پورسل (۲۰۰۳) ایده حق به شهر در قابل مفهوم شهروندی به کار می‌گیرد. با توجه به مرز گسترده و همه‌شمول بودن این ایده، پژوهش‌های زیادی از نابرابری در ابعاد مختلف، شهر سالم و شهر عدالت محور گرفته تا بسط این ایده در شهرهای دیجیتال و شبکه‌ها و فناوری‌های نوین را شامل می‌شود. کاظمیان و معصومی‌فر (۱۳۹۸)، یغفوری و کاشفی دوست (۱۳۹۷)، خدایاری مطلق، شارع پور و تولایی (۱۳۹۶)، شارع پور، رفعت جاه و رهبری (۱۳۹۴)، جلالی و دیندارسنگجویی (۱۳۹۴)، علاءالدینی و جمشیدی نسب (۱۳۹۴)، روکو، رویر و ماریز گونکالوز^۲ (۲۰۱۹)، عمدتاً بررسی و نقد فضاهای شهری یا اسناد قوانین و طرح‌های شهری مفهوم حق به شهر استفاده کرده‌اند. پژوهشگرانی مانند رفیعیان و الوندی‌پور (۱۳۹۵)، حیدری و زارعی (۱۳۹۸)، ونتورینی، دگیرمنچی و مورالس^۳ (۲۰۱۹) به مفهوم‌پردازی این مفهوم پرداخته‌اند و مقوله‌های اصلی برآمده از آن استخراج کرده‌اند. همچنین پژوهشگرانی مانند خضرنژاد، پورمحمدی و روستایی (۱۳۹۸)، قلی پور، منصوری و رضایی (۱۳۹۶)، احمدی، حاتمی‌نژاد، پوراحمد، زیاری و زنگنه شهرکی (۱۳۹۸)، زارع شاه‌آبادی و غلامی (۱۳۹۸)، بکر، انجل و نومن^۴ (۲۰۲۰)، آمبه جین‌جو^۵ (۲۰۱۷)، هیرن^۶ (۲۰۱۳)، کیتچین، کاردولو و دی فلیسانتونو^۷ (۲۰۱۹)، اسکینر و ماسودا^۸ (۲۰۱۳)، رابطه حق به شهر با گروه‌های اجتماعی (زنان، کودکان، جوانان، سالمندان) و موضوعات و مسائل شهری مانند سکونتگاه‌های غیررسمی، بهداشت شهری و نابرابری سلامت، انرژی، شهر هوشمند، پرداخته‌اند. بررسی پیشینه پژوهش، پرداختن به موضوع توسعه شهری در کلیت آن را به‌عنوان شکاف نظری مسئله‌شناسایی کرده است و بر این عقیده است که رویکرد حق به شهر می‌تواند چارچوب مفهومی منسجمی در تبیین توسعه شهری در تحقیق حاضر فراهم آورد.

روش پژوهش

تحقیق حاضر دارای رویکرد کیفی است. طبقه‌بندی‌های مختلفی برای تحلیل داده‌های کیفی پیشنهاد داده شده است. در این تحقیق به‌منظور ترسیم الگویی از مفاهیم و مضامین منسجم در یک حوزه محتوایی از تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است، لذا ذیل استراتژی مقوله‌بندی قرار می‌گیرد (تدلی و تشکری^۹، ۲۰۰۹). روش تحلیل محتوا بر این فرض بنا شده است که با تحلیل پیام‌های زبانی می‌توان به کشف معانی، اولویت‌ها، نگرش‌ها، شیوه‌های درک و سازمان‌یافتگی جهان دست‌یافت (ویلیکینسون و بیرمنگام^{۱۰}، ۲۰۰۳). تحلیل محتوی کیفی به سه دسته تحلیل محتوای عرفی یا قراردادی، تلخیصی و جهت‌دار تقسیم می‌شود. هدف تحلیل محتوای جهت‌دار معتبر ساختن و گسترش دادن مفهومی چارچوب نظریه و یا خود نظریه است. نظریه از پیش موجود می‌تواند به تمرکز بر پرسش‌های تحقیق کمک کند. این موضوع می‌تواند به تعیین طرح رمزگذاری اولیه و ارتباط بین رمزها کمک کند، که نشان‌دهنده مقوله‌بندی به شیوه قیاسی است (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰). در پژوهش حاضر از روش نمونه‌گیری هدفمند بهره گرفته شده است که متداول‌ترین روش نمونه‌گیری در داده‌های کیفی است. معیار قضاوت در مورد زمان متوقف کردن نمونه‌برداری نظری، کفایت نظری مقوله با نظریه است (دانایی‌فرد و امامی، ۱۳۸۶). طبق نظر گلیرز و اشتراوس^{۱۱} (۱۹۶۷)، اشباع نظری به وضعیتی اشاره می‌کند که هیچ داده بیشتری یافت نمی‌شود که پژوهشگر به‌وسیله آن بتواند ویژگی‌های مقوله را گسترش دهد (مومنی‌راد، علی‌آبادی، فردانش و مزینی، ۱۳۹۲). در این تحقیق سطح اشباع نظری تا بررسی تعداد ۱۵۵ (مقاله، گزارش و کتاب) حاصل شد.

¹ David Harvey

² Rocco, Royer & Mariz Gonçalves

³ Venturini, Degirmenci & Morales

⁴ Becker, Angel & Naumann

⁵ Njoh

⁶ Hearne

⁷ Kitchin, Cardullo & Di Feliciantonio

⁸ Skinner & Masuda

⁹ Teddlie & Tashakkori

¹⁰ Wilkinson & Birmingham

¹¹ glaser and strauss

مطابق با فرایند مرسوم در روش‌شناسی کیفی جهت‌دار، ماتریس توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر به‌عنوان مفهوم اولیه جهت‌گذاری و شناسایی مقوله‌ها اساس کار قرار گرفته است. نظام کدگذاری پژوهش به ترتیب شامل مضمون، مقوله، زیر مقوله و رمز یا کد است که طی یک مسیر نظام‌مند، مقولات یا نقشه مفهومی را در یک رویکرد قیاسی ترسیم می‌کند. در فرایند انجام کار، مضمون‌ها (حق به تصاحب، مشارکت و تفاوت) از ادبیات نظری استخراج و وام گرفته شده و سپس کدها (رمز) ذیل هر مضمون تعریف شده است. لازم به ذکر است که کلمه، جمله و پاراگراف واحدهای تحلیل محتوای پژوهش حاضر را تشکیل می‌دهند که طی تحلیل آن، کدها به‌منظور استخراج مقوله‌ها (اصلی و سطح دو) استخراج شده است. پس‌ازانجام کدگذاری در گام خلاصه‌سازی و بازیابی مقوله‌ها، در یک فرایند رفت و برگشتی و اصطلاحاً غوطه‌ور شدن در داده‌ها، مقوله‌های اصلی استخراج شد و بر اساس پیوندی که بین ویژگی‌هایی هر مقوله‌ی اصلی وجود داشت و در ارتباط با موضوع تحقیق معنا پیدا می‌کرد، مقوله‌های سطح دو نیز تعریف شد. به‌طور کل مضامین دارای بالاترین سطح انتزاع و کد یا رمز، پایین‌ترین سطح انتزاع را در این ارتباط نشان می‌دهد.

شکل ۲. فرایند تحلیل محتوای کیفی در تحقیق حاضر

جدول ۱

تعیین اعتبار الگوی کیفی

شرح	معیار روایی	توضیحات
به‌هم‌پیوستگی در روش	در تحلیل محتوا به دلیل غوطه‌ور شدن در داده‌ها، فرایند مقوله‌بندی به‌صورت چرخشی جریان داشت و محقق مدام برای ایجاد مقوله‌ها مدام در داده‌ها برگشت به عقب داشت.	
بستگی در نمونه‌گیری/کفایت داده‌ها	اطمینان از اشباع نظری که در تحقیق حاضر در ۱۵۵ بررسی کفایت نظری حاصل شد.	
معیار روایی	همخوانی داده‌ها با تجزیه و تحلیل/کفایت تحلیلی	از آنجایی که گردآوری داده‌ها و تحلیل به‌صورت هم‌زمان انجام صورت پذیرفته است، تحلیل‌ها نیز هم‌زمان اصلاح و تقویت می‌شد.
بررسی همکار	از نظر ۳ تن از اساتید دانشگاه به همراه دو تن از فارغ‌التحصیلان مقطع دکتری رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری به‌منظور بررسی یافته‌ها و اظهار نظر درباره آن‌ها بهره گرفته شد.	
معیار پایایی	طراحی دقیق مقوله‌بندی	در این مطالعه، محقق با شرح دقیق فرایند تحقیق (طراحی طرح مقوله‌بندی) و امکان انتقال آن را برای سایر محققین در محیط‌های مشابه فراهم آورده است.

یافته‌ها و بحث

^۱فرایند کدگذاری به صورت دستی و بدون بهره‌گیری از نرم افزارهای تحلیل کیفی صورت پذیرفته است.

چارچوب مفهومی توسعه شهری مبتنی بر رویکرد حق به شهر

طی بررسی انجام شده حاصل از کدگذاری در مجموع تعداد ۳۰۹ کد نهایی در قالب سه تم اصلی به دست آمده است که ۲ مقوله کارکرد اجتماعی املاک و اراضی شهری و حق به دسترسی عادلانه به فرصت‌ها و منابع شهری ذیل حق به تصاحب و ۳ مقوله حق به شهروندیت شهری، مشارکت دموکراتیک در تولید فضا و حکمروایی دموکراتیک در دگرگونی فضای شهر ذیل حق به مشارکت و ۴ مقوله عدالت اجتماعی - فضایی در تولید فضا، حق به فضای شهری متفاوت، مولد و سرزنده، حق به عدالت زیست‌محیطی و حق به خلاقیت و شیوه‌های اجتماعی در فرایند تولید فضا ذیل حق به تفاوت بسط و انتظام یافته است.

مضمون اول: حق به تصاحب

کارکرد اجتماعی املاک و اراضی شهری

کارکرد اجتماعی فضای شهری به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های حق به شهر به‌طور فزاینده برای به چالش کشیدن توسعه شهری به نفع عده‌ای خاص است. از نقطه‌نظر فیزیکی، فضای شهر ممکن است فضایی برای حرکت (خیابان عمومی)، فضایی برای تفریح، ورزش و فراغت (پارک و فضای سبز، اراضی باز)، فضایی برای تأمل (حاشیه رودخانه و دریا و دریاچه)، فضایی برای تعامل اجتماعی (میدان‌ها و فضای باز) و یا ساختمان‌های عمومی (بیمارستان، مراکز آموزشی و فرهنگی، مراکز تفریحی) باشد. در همه این موارد باید حق دسترسی و جابجایی آزاد باید برای همه تضمین شود. کارکرد اجتماعی فضای شهر بخشی از حق تصاحب برای تجدید ارزش‌های دموکراتیک و تولید فضای شهری به شمار می‌رود. این یک مفهوم اساسی در تصاحب شهر است که دارای سه زیر مقوله هم پیوند «حق بودن و حضور فیزیکی در شهر»، «حق به مسکن» و «حق به فضای شهری انسانی مبتنی بر ارزش استفاده» است که حقوق بنیادین توسعه شهری را شکل می‌دهند. شهری که امکان حضور و سکونت ساکنان خود را محدود می‌سازد، نمی‌تواند تضمین‌کننده حق به شهر باشد.

حق به بودن و حضور فیزیکی در شهر: حق به شهر قبل از هر چیزی، حق بودن و اقامت در فضای شهر است که مربوط به اشغال فضا است. بنابراین حق به تصاحب در ابتدایی‌ترین و بنیادی‌ترین شکل خود، حق عدم اخراج از مرکز است که در شهر به‌صورت اشغال و حضور فیزیکی در فضای شهری تجلی می‌یابد. باین‌حال نباید آن را کنار گذاشت، زیرا این یک حق فضایی بنیادی است که با سکونت پیوند خورده است؛ با غفلت از مقوله حضور فیزیکی، از قدرت مشارکت در تولید شهر کاسته می‌شود (پوگالیس و گیدینگز، ۲۰۱۱). برای لوفور، تصاحب شهر مستلزم امتیاز ارزش استفاده از فضا بر ارزش مبادله‌ای آن است که در مقابل مالکیت قرار دارد. انباشت از طریق سلب مالکیت بر توانایی ساکنان برای ماندن در شهر تأثیر می‌گذارد. بنابراین فضای تجاری که توهم عمومی بودن را دارند را نمی‌توان تحت عنوان تصاحب فضای شهر توسط ساکنان آن تلقی کرد، چراکه تحت کنترل خصوصی قرار دارد (مانند مراکز خرید، مراکز فرهنگی و تفریحی خصوصی، مجتمع‌های مسکونی محصور) و از طریق اعمال شیوه‌های فضایی، امکان اشغال، دسترسی و حضور را کم‌رنگ و کنترل می‌کند.

حق به مسکن: دون میچل^۲ (۲۰۰۳) حق به تصاحب فضا را با عمل مسکن پیوند می‌زند. میچل برای داشتن این حق اعلام می‌کند، حق مسکن افراد که شامل حق داشتن مکانی برای خواب و استراحت بدون گرفتن اجازه از کسی است، باید به‌عنوان یک اولویت فراهم شود. بنابراین وی حق به مسکن را راهی برای تصاحب و حتی تصرف شهر معرفی می‌کند (صدری، ۲۰۱۹). این مفهوم کاملاً با حق مالکیت^۳ متفاوت است. حق مالکیت انحصاری است و به مالک اختیار می‌دهد تا دسترسی افراد ناخواسته را متوقف کند. در مقابل، حق به تصاحب، به معنای حق تصرف یک فضا است که یک حق جمعی و دارای شمول است. نیل اسمیت در سال ۱۹۸۲ اعیان‌سازی را به‌عنوان ابزاری برای بازسازی فضاهای شهری به‌منظور مقابله با بحران انباشت و توسعه ناهموار شهری بین مرکز و پیرامون را به‌عنوان نتیجه استراتژی‌های فضایی برای سرمایه‌گذاری بازشناسی می‌کند (مورنج و فول، ۲۰۱۴). این شیوه از سکونت، سلب مالکیت به‌منظور نظم دادن به فضا است و مناسب ثروتمندان و قدرتمندان است که لوفور آن را مصادره فضای شهری می‌داند (اولوغلن، ۲۰۱۵).

¹ Pugalís & Giddings

² Don Mitchell

³ Property right

⁴ Morange & Fol

⁵ O'Loughlen

فضای شهری انسانی مبتنی بر ارزش استفاده: تصاحب فضا توسط ساکنان شهر برای استفاده تمام و کمال یکی از مفاهیم کلیدی در اندیشه سیاسی لوفور است، همان‌طور که هاروی به نقل از پارک بیان می‌کند انسان از طریق ساخت شهر، در حال بازسازی خود است و تغییر در فرم، زندگی مردم در شهر را تغییر می‌دهد (همانند هوسمان در پاریس و موس در نیویورک). این گزاره نشان می‌دهد هرگونه تغییر در فضا، بر سازمان اجتماعی تأثیر می‌گذارد. لوفور معتقد است برای تغییر جامعه باید فضایی که بر اساس الگوی مصرف تحمیل شده و مبتنی بر سوداگری شکل گرفته را تغییر داد. لذا حق به شهر تلاشی جمعی برای مبارزه با فرم‌های ناعادلانه در فضا است. هرگونه فعالیت و کنشی که مانع از ارزش استفاده از فضای شهری به نفع ارزش مبادله‌ای آن باشد و نوعی مالکیت و تولید فضایی را تحمیل کند، در مغایرت با حق به شهر لوفور قرار دارد. حق به فضای شهری مبتنی بر ارزش استفاده خواستار شهری برای تجدید روابط اجتماعی است بر اساس ارزش استفاده از فضای شهر است. شهری که فضای مسلط نخبگان تجاری را به فضای تصاحب‌شده روزمره توسط ساکنان تبدیل کند، فضایی برای برخورد و استفاده نه انزوا و سود. از این رو ساکنان باید فضا را متناسب با بازنمایی خود از آن (تجربیات گذشته و دانش انباشته خود در ارتباط با آن) بازسازی کنند. در حق به تصاحب، فضای شهری به‌عنوان عرصه عمومی و جمعی درک می‌شود، بنابراین تأکید بر مقیاس انسانی نقشی اساسی در آن دارد. از این رو برای ایجاد فضای شهری مبتنی بر ارزش استفاده باید به‌جای ایده گرفتن از اولویت تجاری فضای شهر، خصوصی شدن فضاهای عمومی، ایجاد پروژه‌های بزرگ مقیاس و همچنین سرمایه‌گذاری در یک نقطه خاص و ایجاد محیط‌های همگن به‌منظور کالایی سازی و مبادله، باید به دنبال فضاهایی انسانی و جمعی باشیم، شهرهایی که واقعاً مردم دوست دارند؛ شهرهایی برای مردم نه برای سوداگری (برنز، مارکوزه و مایر^۱، ۲۰۱۲). در واقع شهر مکانی است که در آن ارزش اضافی و انباشت سرمایه تحقق می‌یابد و حق به شهر باید فضای شهر را بر اساس ارزش مصرفی و استفاده تنظیم کند.

دسترسی عادلانه به فرصت‌ها و منابع شهری

به‌طور کلی امکانات و خدمات عمومی نقش مهمی در بهبود کیفیت زندگی بشر دارند. در بیانی واضح از تحلیل فضایی در مورد شهرنشینی می‌توان ادعا کرد که ما در شهرها زندگی می‌کنیم تا بتوانیم به بسیاری از امکانات و نیازها نزدیک شویم. بنابراین مفهوم بهره‌مندی و دسترسی به خدمات یک مقوله اصلی در شهرنشینی و توسعه شهری است. این مفهوم، از شاخص‌های مهم ارزیابی تأمین نیازها و حق زندگی از طریق توزیع خدمات عمومی شهری است، لذا خدمات عمومی باید منعکس‌کننده عدالت باشد و نیازها و حقوق زندگی را تأمین کند. سه مقوله فرعی هم‌جواری با امکانات و خدمات ضروری سکونت، حق به تحرک و تضمین دسترسی به مزایای شهری و دسترس‌پذیری فضایی به خدمات در مجموع، حق دسترسی عادلانه به فرصت‌ها و منابع شهری را تضمین می‌سازد که به ترتیب بر اساس برابری، انصاف و عدالت بنا شده است. این حق به ساکنان امکان می‌دهد با کمترین بودجه به‌صورت پیاده و یا از طریق حمل‌ونقل عمومی، در یک فاصله‌ای که تا حد ممکن کاهش یافته است، از منابع شهر بهره‌مند شوند و به مزایا و فرصت‌های شهر دسترسی داشته باشند.

هم‌جواری با امکانات و خدمات ضروری: همه ساکنان شهر حق هم‌جواری با امکانات، نیازها و خدمات ضروری سکونت (امکانات: نیازهای روزمره، آموزش، درمان، بازی و اوقات فراغت و خدمات: نظافت خیابان، روشنایی خیابان، مدیریت زباله، آب سالم، سیستم فاضلاب، برق) را دارند. نیازهای ضروری انسانی باید خارج از سیستم بازار آزاد برای همه ساکنان در دسترس باشد. عدالت فضایی در خدمات ضروری مستلزم هم‌جواری با خدمات ضروری روزانه، بدون نیاز به حتی حمل‌ونقل عمومی است. خدمات ضروری مانند آموزش (پایه/ابتدایی)، کتابخانه، خدمات اولیه درمانی از قبیل مرکز بهداشت و داروخانه، امکانات تفریحی مانند فضای سبز، پارک بازی کودکان و غیره باید در فاصله پیاده قابل دسترس باشند. عدالت اجتماعی زمانی اتفاق می‌افتد که همه سطوح جامعه فرصت یکسانی برای استفاده از امکانات خدمات عمومی ضروری داشته باشند.

حق به تحرک و تضمین دسترسی به خدمات شهر: محققان به‌تازگی حق به تحرک را مورد توجه قرار داده‌اند و تأکید می‌کنند که دسترسی به شهر یک شرط لازم برای فضای شهری مناسب و مشارکت در فرایندهای شهری، از جمله اعمال دموکراسی از طریق حضور در عرصه‌های (اجتماعات) عمومی است. بنابراین حق تحرک به‌عنوان بخشی کارآمد از حق به شهر

^۱ Brenner, Marcuse & Mayer

خوانده می‌شود (کاستاندا^۱، ۲۰۲۰). این حق در ارتباط با امکان جابجایی، گردش و دسترسی به مزایای توسعه شهری (اشتغال، آموزش، بهداشت، اقتصاد) قرار دارد که از طریق حمل‌ونقل عمومی در دسترس و مقرون‌به‌صرفه دسترسی به منابع و فرصت‌های شهر را تضمین می‌کند. بنابراین دسترسی به حمل‌ونقل عمومی در ارتباط با توانایی میزان جابجایی و انتقال ساکنان شهری یکی از جنبه‌های اساسی حق به شهر معاصر است.

دسترس پذیری فضایی به خدمات شهر: دسترس‌پذیری^۲ به سهولت دسترسی یا دستیابی به خدمات عمومی اشاره دارد. دسترسی را می‌توان معیاری برای اندازه یا نزدیکی نسبی بین مبدأ و مقصد تعریف کرد (ستیانگو و جمال^۳، ۲۰۲۱). در برنامه‌ریزی برای خدمات عمومی در یک شهر، شناسایی مکان مناسب برای امکانات در یک منطقه خاص ضروری است. از این مفهوم برخوردار یا عدم برخوردار فضایی بر این ایده استوار است که محل زندگی افراد بر فرصت‌های آن‌ها تأثیر می‌گذارد و به میزان قابل توجهی به رفاه یا مشکلات آن‌ها کمک می‌کند. به‌عنوان مثال دسترسی تضمین‌شده به فضاهای شهری سالم، نابرابری‌ها را در بین جمعیت کاهش می‌دهد، بنابراین گروه‌های محروم نیز می‌توانند از اثرات مثبت شهرنشینی بهره‌مند شوند. از این نظر، پیوند بین حق به شهر و حق به سلامت موجب ایجاد برابری می‌شود (مانزی، فیگوایردو، مراد و ربوکاس^۴، ۲۰۱۸). بنابراین انتخاب و توزیع این امکانات باید به‌گونه‌ای انجام شود که نیازهای یک جمعیت پراکنده فضایی به‌طور مطلوب تأمین شود. میزان دسترسی به امکانات و خدمات شهری در رفاه جامعه تأثیر عمده‌ای دارد برخی از خدمات شهری به سبب مقیاس عملکرد و نیاز جامعه، ممکن است فراتر از سطح محله و در مقیاس ناحیه و منطقه شهری شکل بگیرد، بنابراین این خدمات که لازمه شکوفایی و پویایی جامعه شهری را تضمین می‌کند باید تضمین‌کننده عدالت فضایی باشند از جمله مراکز آموزشی سطح بالاتر، فعالیت‌های فرهنگی، هنری، خدمات عمومی مربوط به سلامت، فعالیت فیزیکی و ورزشی و غیره.

مضمون دوم: حق به مشارکت

حق به شهروندیت شهری

پورسل (۲۰۰۳) تفسیری از حق به شهر لوفور ارائه می‌دهد که در آن شهروندان نقش اصلی را در همه تصمیماتی که فضای شهری را تغییر می‌دهد، بر عهده دارند و پیشنهاد می‌کند که چنین حقی سرمایه‌داری و شهروندی معاصر را کاملاً دگرگون می‌کند (پورسل، ۲۰۰۳). برای دستیابی به شهروندیت شهری لازم است که به یک جامعه و به‌طور دقیق‌تر به یک جامعه شهری تعلق داشته باشیم. لوفور استدلال می‌کند که شهروندی کاملاً با فضای شهر مرتبط است و با عمل بر روی فضای شهری تولید می‌شود (چیودلی^۵، ۲۰۱۳)، از این رو برای شهروند بودن باید ساکن شهر و بخشی از فرایند ساخت شهر باشیم. تصور متمایز لوفور از شهروندی دارای سه ویژگی است: شهری^۶، فضایی^۷ و فعال^۸. شهروندی شهری دارای یک مؤلفه فضایی خاص است که تنها با عمل در فضایی که به تولید شهر اختصاص داده شده است، می‌توان به آن دست‌یافت. حق شهروندی شهری تنها از طریق اقدامات جمعی و خودگردانی حاصل می‌شود و ذاتاً فعال است. در نتیجه، طبق نظر لوفور، این نوع شهروندی را نه دولت می‌تواند به‌طور کلی و نه دولت رفاه به‌طور خاص ارائه دهد. او مدعی است که تسخیر شهروندی کامل باید از طریق درگیری‌های اجتماعی و اقدامات مردمی صورت گیرد. این اقدام اجتماعی باید علیه دولت (که به‌عنوان بیان جامعه سرمایه‌داری تعبیر می‌شود) و به خود‌مدیریتی^۹ (خودگردانی^{۱۰}) جامعه اختصاص داده شود (چیودلی، ۲۰۱۳). لذا ایده لوفور در مورد شهروندی، ایده شهروندیت شهری است و سکونت وجه اصلی تصمیم‌گیری در این شیوه از تولید فضای شهر است که فرایند تصمیم‌گیری در آن برای خلق فضا مستلزم

^۱ Castañeda

^۲ Accessibility

^۳ Setianto & Gamal

^۴ Manzi, Figueiredo, Mourad & Reboucas

^۵ Chiodelli

^۶ urban

^۷ spatial

^۸ active

^۹ self-management

^{۱۰} autogestion

خودگردانی است. در اینجا استدلال می‌کنیم حق به شهروندیت شهری یک حق جمعی برای تولید فضاست که شامل «مرکزیت شهروندان در تصمیم‌گیری» و «خودگردانی فضا» است.

حق به مرکزیت شهروندان در تصمیم‌گیری: حق به شهر در اساسی‌ترین سطح خود، فراخوانی است که طی آن ساکنان، فضای شهر را متناسب با نیازهای خود شکل می‌دهند. لذا شهروندان به‌طور جمعی حق دارند در تصمیم‌گیری برای ایجاد مکان‌های زیست‌پذیرتر، تأثیر بگذارند (سورنسن و ساگاریس^۱، ۲۰۱۰). لوفور واضح است که نقش تصمیم‌گیری سیتادین‌ها (ساکنان شهر) باید محوری باشد. پورسل در این رابطه بیان می‌کند که، ساکنان شهری باید در هر تصمیمی که به تولید فضای شهری کمک می‌کند، نقش محوری داشته باشند. این تصمیم می‌تواند تحت حمایت دولت (مانند تصمیم سیاست)، سرمایه (تصمیم سرمایه‌گذاری/عدم سرمایه‌گذاری)، یا هر نهاد دیگری که بر تولید فضا تأثیر می‌گذارد، باشد. برخلاف ماهیت غیرمستقیم لیبرال دموکراتیک که در آن صدای شهروندان از طریق نهادهای دولتی محدود می‌شود، حق به شهر باعث می‌شود که ساکنان به‌طور مستقیم در تمام تصمیماتی که باعث ایجاد فضای شهری در شهر آن‌ها می‌شود مشارکت داشته باشند. اگر ساکنان نقش اصلی را در تصمیمات تولیدکننده فضای شهری ایفا کنند، مالکیت املاک دیگر نمی‌تواند صدایی غالب در تصمیم‌گیری در مورد کار با زمین شهری ارائه دهد. با عنایت به اینکه هرگونه تغییری در فرم شهر مستقیماً بر جامعه، مناسبات شهری و سبک زندگی تأثیر می‌گذارد لذا ساکنان شهر حق دارند در آفرینش فضا شهری و خلق فرصت‌های آینده به شیوه‌ای جمعی نقش اصلی داشته باشند.

خودگردانی فضا: اگرچه لوفور معتقد است که فضا تا حدی خودمختار است و سیستم تولید جدید بدون تغییر خود فضای موجود قابل‌دستیابی نیست، اما درواقع، افراد باید فراتر از خواسته‌ها و الگوهای مصرف‌شده به زندگی جمعی در زیر سرمایه‌داری باشند تا به دنبال جایگزین‌هایی با الهام از مفهوم آرمان‌شهر باشند. لوفور یک پروژه کاملاً دموکراتیک را ارائه می‌دهد که بر خودگردانی جمعی فضای شهری و جامعه متمرکز است و بر کنترل اکثریت جامعه بر هر تصمیمی که بر جامعه تأثیر می‌گذارد، تأکید دارد (آلبرس و گیب^۲، ۲۰۱۴). درواقع همان‌طور که هاروی بیان می‌کند حق به شهر، حق تغییر خودمان از طریق حق به تغییر شهر است (هاروی، ۲۰۰۸)، در این رابطه پورسل نشان می‌دهد که در جامعه شهری هدف شهر به‌جای انباشت سرمایه‌داری، توسعه پتانسیل انسانی است. جامعه شهری به‌طور خلاصه شهری است که ساکنان شهری فضای شهر را برای خود، به شیوه‌ای از پایین مدیریت می‌کنند، این خودگردانی شهری^۳ یا دموکراسی شهری است (پورسل، ۲۰۱۳). خودگردانی فضا به‌عنوان پرکسیس یا عمل اجتماعی آگاهانه در اداره شهر متشکل از جنبش‌ها و گروه‌های شهری است که حول یک نیاز و خواسته بسیج می‌شود، گفتگو می‌کنند، تحت یک شبکه واحد در خصوص اداره شهر عمل می‌کنند، از شکست می‌آموزد و ممکن را ایجاد می‌کند.

مشارکت دموکراتیک در تولید فضا

بر مبنای روایت لوفور، تولید فضا اصلی‌ترین سازوکار بقای سرمایه‌داری است که از آن با عنوان «چرخه دوم انباشت سرمایه» نام می‌برد. از دید او هرگونه تغییری به معنای تغییر فضاست و این فضا در پیوند با شیوه تولید، تعریف شدنی است (لوفور، ۱۹۹۱). گوتدینر به نقل از لوفور بیان می‌کند تحولات اجتماعی نمی‌تواند بدون ایجاد تغییر و برنامه‌ریزی شده صورت بگیرد. تغییر زندگی به معنای تغییر فضا نیز هست (گوتدینر^۴، ۱۹۹۳). بنابراین فضا در شهر صرفاً مانند ظرفی نیست که روابط اجتماعی در آن به‌صورت منفعل تجربه شود. فرایند تغییر فضا در حق به شهر مستلزم مشارکت دموکراتیک ساکنان در تولید فضاست که مرکب از «حق به برنامه‌ریزی و طراحی فضای شهری» و «حق به مدیریت و ساماندهی فضای شهری» است. مشارکت در تولید فضا، محدود به متخصصان شهری از قبیل طراحان، معماران، شهرسازان و برنامه‌ریزان شهری نیست بلکه همه ساکنان شهر، بخشی از تولید جمعی فضای شهر هستند. در چنین شرایطی شهروندان مجهز به ابزاری برای تنظیم محتوای اجتماعی فضا هستند و فضا را متناسب با زمینه زندگی واقعی خود ایجاد و تنظیم می‌کنند. به‌طور دقیق‌تر می‌توان توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر را به‌عنوان اثر هنری قلمداد کرد که معادل خاص خود را در فرایند فضای فیزیکی شهر شکل خواهد داد.

¹ Sorensen & Sagaris

² Aalbers & Gibb

³ Urban Autogestion

⁴ Gottdiener

حق به برنامه‌ریزی و طراحی فضا: چپودلی (۲۰۱۳) استدلال می‌کند تأملات لوفور مفهوم خاصی از شهروندی را که مربوط به برنامه‌ریزی و طراحی شهر است در برمی‌گیرد و پیامدهای قابل توجهی برای برنامه‌ریزی و طراحی شهری (نظریه و عمل) دارد (چپودلی، ۲۰۱۳). آلساندرو بوسا، لوییژ اشتر و تام آنگوتی^۱ (۲۰۰۹) همگی اهمیت مشارکت دموکراتیک را هم از نظر نحوه استفاده از شهر و هم از نظر ساخت و طراحی شهر در مفهوم‌پردازی حق به شهر پیش‌زمینه قرار می‌دهند (اتوه^۲، ۲۰۱۱). حق به برنامه‌ریزی و طراحی دموکراتیک فضای شهر به‌عنوان عمل برنامه‌ریزی و توسعه شهری بیان می‌کند همه ساکنان شهر حق دارند در فرایندهای برنامه‌ریزی و طراحی شهری مشارکت کنند. این حق شامل مشارکت و تصمیم‌گیری شهروندان در فرایند تولید فضا به شیوه‌های مختلف است که شامل تجسم، برنامه‌ریزی، طراحی، سیاست‌گذاری در فضای شهر است.

حق به مدیریت و ساماندهی فضا: هاروی معتقد است حق به شهر مدیریت دموکراتیک نسبت به مازادی است که لزوماً شهرها را ایجاد می‌کند. از نظر هاروی، حق به شهر به اعمال قدرت جمعی برای تغییر شکل روند شهرنشینی بستگی دارد (اتوه، ۲۰۱۱). این حق شامل کنترل دموکراتیک منابع شهر اعم از منابع طبیعی (اراضی شهر) و سرمایه‌ای (بودجه‌ریزی) است.

حکروایی دموکراتیک در دگرگونی فضای شهر

حق به شهر تضمین‌کننده بهره‌مندی و تصاحب فضای شهر از طریق مشارکت مردم در فرایند دگرگونی فضا است. دگرگونی فضای شهر شامل گستره‌ای از تحولات فضایی به‌منظور اثرگذاری در ایجاد و تغییر عناصر و اشکال شهری است که می‌تواند تصاحب ساکنان در فضا را تحت تأثیر قرار دهد. امروزه فضا و خدمات شهر به دلیل اتلاف منابع، عدم بهره‌برداری و نگهداری، مدیریت ضعیف، فساد، ناکارآمدی، رانت‌خواری و پاسخگویی ناکافی مورد نقد قرار گرفته است. حکمروایی دموکراتیک در فرایند دگرگونی فضای شهر، به‌عنوان یک مؤلفه کلیدی، مستلزم مشارکت فعال شهروندان به‌عنوان بخشی از فرایند تولید و تصاحب فضا است. «حق به شفافیت و دسترسی به اطلاعات در خصوص فضای شهر»، «حق به پاسخگویی در فرایند توسعه شهر» و «ظرفیت‌سازی (نهادی) دموکراتیک در فرایند دگرگونی فضا» اجزای اصلی حکمروایی در دگرگونی فضای شهر را به شیوه‌ای دموکراتیک شکل می‌دهند. این مؤلفه در جلب مشارکت شهروندان ضروری است و نادیده گرفتن آن به‌منزله کاهش ظرفیت مشارکت ساکنان شهر در خلق فضا است. در این ساختار، شهروند آگاه، می‌تواند فعالانه در فرایند تصمیم‌گیری مشارکت کند و فضا را بر اساس نیاز واقعی خود شکل داده و تصاحب کند.

حق به شفافیت و دسترسی به اطلاعات: پیوند دانش و قدرت در برنامه‌ریزی، ساختار تصمیم‌گیری را تعیین می‌کند و این ساختار بر ظرفیت شکل‌دهی به مشارکت تأثیر می‌گذارد. اطلاعات می‌تواند پنهان یا دست‌کاری شود، بنابراین یک منبع قوی برای برنامه‌ریزی مؤثر است. وجود شفافیت و دسترسی به اطلاعات روشن، به‌طور خاص در افزایش ظرفیت و جلب مشارکت شهروندان در پروژه‌های توسعه شهری و به‌طور کلی در تحقق دموکراسی ضروری است. این موضوع صرفاً به امور مالی و محدود نمی‌شود بلکه باید تضمین‌کننده همه اطلاعاتی باشد که فضای زندگی ساکنان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در صورت پنهان ماندن اطلاعات در مورد فضا، مردم قادر به ایفای نقشی معنادار در مشارکت نخواهند بود. از طریق حق به شفافیت و دسترسی به اطلاعات، آگاهی مردم افزایش می‌یابد و امکان نظارت عمومی مسیر می‌گردد. این ابزاری نهادی و دموکراتیک برای پیشگیری از انباشت سرمایه در فضا برای سود و مبادله است. این‌یک حق ضروری برای ساکنان است تا بتوانند از حقوق انسانی خود در برابر دگرگونی فضا محافظت کنند.

حق به پاسخگویی: پاسخگویی یا مسئولیت به توانایی توضیح دادن یا ارائه گزارش اقدامات خود به‌طرف ذینفع دیگر اشاره دارد (کانگ و گروتلازر^۳، ۲۰۱۸). پاسخگو بودن وضعیتی است که طی آن هر مدیر یا مسئولی باید نسبت به تصمیمات و پیامدهای فضایی اثرات آن پاسخگو باشد، بنابراین دارای بعد فضایی است که مستلزم پاسخگویی به ارائه‌دهنده خدمات به کاربران است (کاویل و سهیل^۴، ۲۰۰۳). در این حالت بین تصمیم‌گیرنده و فضا رابطه برقرار می‌شود و مدیر یا فرد مسئول در قبال فضا باید پاسخگو باشد. پاسخگو بودن در برابر تصمیمات اتخاذشده، سبب افزایش عقلانیت و کارآمدی بیشتر تصمیمات و در نتیجه اطمینان

¹ Alessandro Busa, Lois Ascher & Tom Angotti

² Attoh

³ Kang & Groetelaers

⁴ Cavill & Sohail

از دگرگونی فضا به نفع ساکنین می‌شود. پاسخگو بودن، قدرتی سیاسی به مردم می‌بخشد که در لازمه حکمروایی دموکراتیک است.

ظرفیت‌سازی (نهادی) دموکراتیک: ظرفیت‌سازی نهادی به‌منزله نظام‌مند کردن حکمروایی است که از طریق ایجاد چارچوبی نهادی جهت کنترل در فرایندهای تصمیم‌گیری (از حوزه برنامه‌ریزی تا اجرا) و مهیاکردن زمینه و بستر مناسب بین بخش‌های مختلف، بخشی اساسی را در حکمروایی دموکراتیک در دگرگونی فضای شهر فراهم می‌سازد. ایجاد ظرفیت دموکراتیک امکان نظارت مردم بر عملکرد مدیران و مسئولان را فراهم می‌سازد و امکان وقوع زمینه فساد را کاهش می‌دهد.

مضمون سوم: حق به تفاوت

عدالت اجتماعی-فضایی در فرایند تصاحب فضا

با توجه به زیربنای هستی‌شناختی حق به شهر، فضا واجد یک رابطه دیالکتیکی است، یعنی درعین‌حال که از نظر فیزیکی استفاده می‌شود، یک فضای اجتماعی را نیز بازتولید می‌کند. حق به شهر هم به‌صورت فضایی بیان می‌شود و هم اجتماعی و لذا ماهیتاً اجتماعی-فضایی است. گفتمان حق به شهر بر توجه به فقر در شهرها و محرومیت جوامع حاشیه‌ای در استفاده و تولید از فضای شهر استوار است. این گفتمان به‌جای اینکه فقرای شهری را به‌عنوان نیازمند و مردمی که به خیرات دیگران احتیاج دارند ببیند، آن‌ها را مانند هر شخص دیگری که دارای حقوقی مانند بقیه است و همچنین باید به آن‌ها رسیدگی شود توصیف می‌کند. این گفتمان بر توجه به حقوق فقرا به‌جای نیازهای فقرا تأکید می‌کند (ماشوا^۱، ۲۰۱۸). حق به تصاحب توسط لوفور به‌عنوان وسیله‌ای برای مقابله با ظلم ارائه‌شده است (لیتینن^۲، ۲۰۱۵). آنچه جهت و گرایش این اولویت در فضای شهر را مشخص می‌کند دوگانگی بین ارزش استفاده و ارزش مبادله است که در قلب مفاهیم رادیکال ضد سرمایه‌داری در مورد حق به شهر قرار دارد. همان‌طور که پیتر مارکوزه می‌گوید: همه از حق به شهر برخوردار نیستند و ما نگران کسانی هستیم که فاقد حق به شهر هستند. برخی در حال حاضر از حق به شهر برخوردارند. آن‌ها قدرت‌های مالی، صاحبان املاک و بورس‌بازان زمین، سلسله‌مراتب سیاسی کلیدی قدرت دولتی، صاحبان رسانه‌ها هستند. ما نگران کسانی هستیم که از حق به شهر برخوردار نیستند. (بودیرسکی^۳، ۲۰۱۷). از این‌رو اولین وجه تمایز حق به تفاوت در توسعه شهری، اولویت اجتماعی-فضایی در تولید فضای شهر یا به عبارتی «اولویت فضایی در دسترسی به منابع و خدمات شهری» و «اولویت اجتماعی در فرایند تصمیم‌گیری» است. این حق نمی‌تواند محدود به افرادی باشد که در شهر، دارایی دارند یا شهروندان قانونی شهر شناخته می‌شوند. بلکه متعلق به همه ساکنان شهر است: طبقه کارگر، مردم فقیر، بی‌خانمان‌ها، جوانان، زنان، مهاجران و همه ما. مردمی که در یک شهر سکونت دارند حق دارند از مزایای آن - آنچه در شهر به‌دست‌آمده - بهره‌مند شوند و شاید مهم‌تر از همه، آن‌ها حق دارند به‌طور دموکراتیک توسعه آینده شهر را تعیین کنند (لیپمن^۴، ۲۰۱۱).

اولویت فضایی در دسترسی به منابع و خدمات شهری: در عدالت اجتماعی تلاش می‌شود اطمینان حاصل شود که گروه‌های محروم متحمل هزینه‌های خارجی زیادی مانند هزینه‌های حمل‌ونقل نشوند. بنابراین در حق به شهر هنگام توزیع کالاها و خدمات باید همه کاربران از جمله افرادی که از نظر مالی ضعیف هستند و نیازهای ویژه دارند در اولویت قرار بگیرند (ستیانو و جمال، ۲۰۲۱). هر فضایی که در شهر ایجاد می‌شود، تعیین می‌کند که در نهایت چه کسی مزایا یا معایب را خواهد گرفت. بنابراین به‌منظور بهره‌مندی عادلانه خدمات و امکانات شهری به‌عنوان یک تولید اجتماعی، مستلزم فراتر رفتن از بعد توزیعی عدالت و جهت‌گیری هم‌زمان به‌سوی بعد تشخیصی هستیم. مارکوزه در خصوص اینکه حق به شهر متعلق به چه کسانی است بیان می‌کند این حق در ابتدا متعلق به کسانی است که تاکنون از آن محروم بودند، لذا در نظر گرفتن اولویت گروه‌های اجتماعی محروم از جمله زنان، کودکان، سالمندان، جوامع حاشیه‌ای، افراد آسیب‌دیده و فقرای شهری لازمه تحقق ادعای حق به شهر است.

اولویت اجتماعی در فرایند تصمیم‌گیری: جوامع حاشیه‌ای مانند اقلیت‌های نژادی، مذهبی و قومی؛ مهاجران و پناهندگان افراد دارای معلولیت؛ سالمندان جامع؛ و افرادی که در فقر زندگی می‌کنند اغلب از گفتمان شهری محروم هستند و از حق به شهر

¹ Mashava

² Lyytinen

³ Bodirsky

⁴ Lipman

برخوردار نیستند. این گروه‌ها فاقد نمایندگی برای تبدیل شدن به ذینفعان فرآیند برنامه‌ریزی و طراحی شهری هستند چراکه آن‌ها به‌طور مداوم و نظام‌مند به دلیل نابرابری‌های اجتماعی و خشونت ساختاری آسیب‌پذیر هستند. آن‌ها معمولاً در حاشیه جامعه زندگی می‌کنند و وجود آن‌ها غالباً نادیده گرفته می‌شود و نیازهای آن‌ها شنیده نمی‌شود. پتر مارکوزه^۱ اذعان داشت که توزیع دسترسی، قدرت، نمایندگی، حقوق، کالاها و خدمات در شهرها به نفع نخبگان تحریف شده و به‌طور عادلانه در فضای شهری و گروه‌های جمعیتی در شهرها پخش نمی‌شود. رویکرد حقوق بشر در توسعه شهری مستلزم بازنگری اساسی در مورد چه شهری/شهرهایی و برای چه کسی/کسانی است. بنابراین مهم‌ترین نکته در تحقق حق به شهر، گنجاندن صدای ساکنان حاشیه‌ای و مشارکت آنان در ساخت شهر به‌عنوان یک مسئله اساسی باشد (کمپین روتر، ۲۰۱۹). شهرها باید اولویت گروه‌های اجتماعی از جمله زنان، کودکان و سالمندان، اقلیت‌های قومی، مذهبی و اجتماعی و فقرای شهری را فرایند تصمیم‌گیری تضمین کند. شهرهایی که جوامع حاشیه‌ای را کنار می‌گذارند، نمی‌توانند ادعا کنند که حق به شهر را تحقق می‌بخشند. حذف گروه‌های حاشیه‌ای نه تنها هزینه‌های سیاسی و اجتماعی شدیدی دارد بلکه عواقب اقتصادی نیز دارد.

حق به فضاهای شهری متنوع و سرزنده

از نظر لوفور، فضا فقط شامل فضای مادی شهر نیست، بلکه سازه‌های ذهنی و تجربه زیسته در زندگی روزمره یک عنصر اساسی تشکیل‌دهنده فضا است که شامل همه جنبه‌های شهری می‌شود (هایتلینگر، برایان کینز و کامبر، ۲۰۱۹). حق به شهر ممکن است شامل حق مسکن، حق فضای عمومی یا حق اشتغال باشد اما محدود به این‌ها نیست. این حق ممکن است حق به یک کالای عمومی مانند جامعه، سنت، فرهنگ، آسایش و امنیت تعریف شود. این ویژگی‌های شهری محدود به برخورداری از فضای فیزیکی و منابع مادی شهری نیستند بلکه به جنبه حسی تصاحب فضا اشاره دارند که در ارتباط با تجربه زیسته ساکنان در فضای شهر شکل می‌گیرند. بنابراین توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر صرفاً متکی بر جنبه فیزیکی و فرم شهری نیست، بلکه امکان تجربه و ایجاد سرزندگی در فضای شهر از طریق فرم‌های فضایی در کنار تفاوت‌های اجتماعی، نوعی از لذت‌بخش‌پذیر بودن فضای شهری است که فرهنگ، هنر، ورزش، آسایش و امنیت در ایجاد این سرزندگی نقش اساسی دارند. با توجه به توضیحات مذکور «حق به عدالت زیبایی‌شناختی و تفاوت‌های فرهنگی و هنری»، «حق به تنوع فضایی-عملکردی»، «حق به اوقات فراغت، ورزش و شادی» و «حق به امنیت در زندگی شهری»، زیرمقوله‌های حق به فضاهای شهری متنوع و سرزنده را شکل می‌دهند.

حق به عدالت زیبایی‌شناختی و تفاوت‌های فرهنگی و هنری: حق به عدالت زیبایی‌شناختی و تفاوت‌های فرهنگی و هنری، به‌عنوان موضوعی فراتر از عدالت توزیعی، شامل به رسمیت شناختن و امکان بروز ویژگی‌ها و تفاوت‌های فرهنگی، تاریخی، قومی و مذهبی جوامع و ارزش‌ها هنری و زیبایی‌شناختی نهفته در آن است که مواردی مانند توجه به ارزش‌ها و ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی مکان، توجه به ارزش‌های مذهبی و قومی، احترام به میراث فرهنگی، معماری و هنری، احساس تعلق افراد به مکان و هویت مشترک، توجه به ملاحظات زیبایی‌شناختی فضای شهر را در برمی‌گیرد. اصالت معماری یکی از وجوه تمایز زیبایی‌شناختی در فضای شهر است که ریشه در ارزش‌های فرهنگی مردم در مکان دارد. این حق تضمین‌کننده حفظ ارزش‌های فرهنگی جوامع، تنوع گروه‌های اجتماعی و امکان داشتن تجربیات زیبایی‌شناختی و کاربرد آن در بافت شهری به‌عنوان بخشی ضروری از یک زندگی متنوع و سرزنده است.

به دنبال دیوید هاروی که پیشنهاد می‌کند برنامه‌ریزان برای ارتقای عدالت اجتماعی در شهرها، نباید مشغول فرم‌های شهری باشند، بلکه باید بر فرایندهای اجتماعی که در شهرها کار می‌کنند تمرکز کنند؛ حق به عدالت زیبایی‌شناختی فراتر از توزیع عادلانه (کالای) زیبایی‌شناختی است و هم فرم فضایی و هم فرایندهای اجتماعی را به‌عنوان منبعی مولد در خلق سرزندگی فضای شهر به رسمیت می‌شناسد. این ارتباط دوگانه سبب می‌شود طراحی اشکال زیبایی‌شناختی در ارتباط با تصمیم‌گیری‌های جمعی ایجاد شوند و مردم بخشی از فرایند تولید زیبایی چه از نظر فرم و چه کنش‌های اجتماعی باشند (ماتیل، ۲۰۰۲). به عبارتی عدالت

¹ Peter Marcuse

² Kempin Reuter

³ Heitlinger, Bryan-Kinns & Comber

⁴ Mattila

زیبایی‌شناختی را نمی‌توان صرفاً با تکیه بر برنامه و طراحی فرم شهری ایجاد کرد که بعد بتوان آن را به‌عنوان یک کالا به‌صورت مساوی یا عادلانه توزیع کرد، این بدان معنی است که عدالت زیبایی‌شناختی امری صرفاً توزیعی نیست و فراتر از آن است.

حق به تنوع فضایی-عملکردی: حق به شهر به فضایی روان و سیال برای مناسبات روزمره نیاز دارد که طراحان نمی‌توانند این روابط را ایجاد کنند، باین‌حال، آن‌ها می‌توانند با ایجاد فرصت‌هایی برای وقوع عمل، راه را باز و امکان ایجاد آن را فراهم کنند (اندرسون، ۲۰۱۱). تفاوت در شهر چه در اشکال شهری و چه در وجوه اجتماعی، سرمایه انسانی را به خود جلب می‌کند و نوآوری را تشویق می‌کند و دسترسی به فضای مناسب را برای گروه‌های مختلف تضمین می‌کند. تنوع فعالیت‌هایی که مردم از آن پشتیبانی می‌کنند، برای آن‌ها جذابیت بیشتری دارد و به فضای شهر پویایی اجتماعی می‌بخشد و شکوفایی اقتصادی را نیز رونق می‌دهد. حق به تنوع فضایی-عملکردی به بعد کالبدی فضای شهر اشاره دارد. برنامه‌ریزان می‌توانند با طراحی فضا به‌صورت کاربری ترکیبی و چند کارکردی، فضاهای شهر را به‌گونه‌ای خلق کنند که جاذب فعالیت‌های متعدد از تفریحی تا اقتصادی باشند و گروه‌های مختلف با فرهنگ‌های مختلف را به‌سوی خود جذب کند. این موضوع ناظر بر وجه فیزیکی فضای شهر است که ضمن جلوگیری از مصرف زمین و تخریب محیط‌زیست پیرامون شهرها و حفظ اکوسیستم، سبب حفظ پویایی فضای شهر از نظر جذب جمعیت خواهد بود.

حق به اوقات فراغت، ورزش و شادی: یکی از ویژگی‌های فضاهای سرزنده شهری، پذیرا بودن آن‌ها برای فعالیت‌های ورزشی، شادی و اوقات فراغت است. اوقات فراغت دارای کارکردهایی مانند استراحت، تفریح و سرگرمی، رشد و خودشکوفایی است. بنابراین نه به‌عنوان یک کارکرد ساده بلکه یک ضرورت مهم در برنامه‌ریزی و سرزندگی شهری به شمار می‌رود. شادی جزئی جدایی‌ناپذیر از یک محیط پویا و سرزنده شهری است. شادی و پایداری اجتماعی در ارتباط با یکدیگر هستند شهرهایی که به دنبال پایداری هستند، باید شادی ساکنان و ایجاد محیط‌های باکیفیت و عادلانه را در اولویت قرار دهند. همان‌طور که لینچ (۱۹۷۲) بیان می‌کند امروزه شهرها باید به چیزی ورای طراحی ساختمان و شبکه رفت‌وآمد بیندیشند، لازم است فضاهایی خلق شود که با نیازهای امروزی (افزایش شادی) مطابقت داشته باشند.

شهرهایی که در ایجاد فضاهایی مناسب ورزش، شادی و اوقات فراغت محدودیت ایجاد کنند، عقیم و غیرفعال خواهند ماند و جمعیت را از خود دور می‌کنند، لذا این فضاها را نمی‌توان واجد شرایط نامید که تضمین‌کننده حق به شهر باشند. بنابراین حق به فضاهایی برای گذران به اوقات فراغت، ورزش و شادی عملی ضروری برای ایجاد شهری متنوع و سرزنده است و باید به‌عنوان بخشی از فرایند تصاحب فضا توسط ساکنین شهر تضمین شود.

حق به امنیت و آرامش: در ارتباط با شهر، فضا به‌عنوان واسطه شهروندان برای حضور و فعالیت، باید به‌گونه‌ای باشد که امنیت را برای ساکنان خود فراهم آورد. به عقیده مازلو^۱، امنیت بلافاصله پس از نیازهای زیستی انسان (آب، غذا و...) به‌عنوان دومین طبقه از نیازهای بنیادین انسانی معرفی می‌شود. مطابق با نظریه یکتاگرایانه لوفور، امنیت تلفیقی از امر ذهنی با بستر اجتماعی و فیزیکی‌اش است؛ و یک تولید اجتماعی است و حق به امنیت با بسیاری از عناصر اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه ارتباط دارد. در یک چشم‌انداز از توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر، امنیت لازمه حضورپذیری انسان در فضا است از این‌رو به‌عنوان یک پیش‌نیاز ضروری برای یک محیط پویا و سرزنده شهری، هم فضای فیزیکی (بعد عینی) و هم سازه‌های اجتماعی (بعد ذهنی) مانند محرومیت و احساس تعلق را شامل می‌شود. هر چه سطح امنیت بالاتر باشد میزان تعاملات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیز ارتقاء می‌یابد. تعلق داشتن -به‌عنوان پیوند میان انسان و محیط- به شهر یک نیاز روحی و حسی است که باعث ایجاد حس آرامش در میان ساکنان می‌شود. فضایی که ساکنان در آن دارای امنیت باشند، احساس آرامش نیز بالاتر است. استفاده توأم با ترس از فضا و اماکن شهر یک عامل بازدارنده در سرزندگی شهری و تصاحب کامل فضا است. حق به امنیت و آرامش در محیط شهر باید دربرگیرنده عواملی مانند تأمین یک محیط امن و عاری از خشونت، تضمین امنیت در فضای شهر برای همه گروه‌های اجتماعی به‌ویژه زنان و کودکان، امنیت و ایمنی از نظر بلایای طبیعی و تهدیدات زیست‌محیطی و ارتقاء حس تعلق به مکان باشد.

۱. طبقه بندی مازلو (maslow)، شامل شش طبقه است: ۱. نیازهای زیستی، ۲. نیاز به امنیت، ۳. نیازهای اجتماعی، ۴. نیاز به احترام، ۵. نیاز به خودیاری، ۶. نیاز خودشکوفایی

حق به عدالت زیست‌محیطی

تا به امروز اکثر تلاش‌های صورت گرفته در عدالت زیست‌محیطی، متوجه روابط فیزیکی بین جامعه و پیکربندی فضایی به‌عنوان امری ثابت بوده است. این محدودیت در درک عدالت زیست‌محیطی به دلیل سلطه نظری مسئله توزیع در ادبیات عدالت فضایی است. فرض ثابت بودن فضا در بررسی عدالت زیست‌محیطی دو پیامد را در بر دارد. اول اینکه از این حیث، فضا تنها تا جایی مورد توجه قرار می‌گیرد که دربرگیرنده مسئله جمعیت و محیط‌زیست باشد، (تیلوکسینگ^۱، ۲۰۰۲). دوماً در بررسی‌های زیست‌محیطی به رابطه متقابل بین فضا و اجتماع توجه نمی‌شود و لذا مسائلی مانند ملاحظات زیبایی‌شناختی به‌عنوان یکی از نیازهای حیاتی انسان مغفول می‌ماند. امروزه جغرافیدانان انسانی از جمله لوفور، هاروی، سوگا و مسی ما را تشویق می‌کنند تا درک پویاتری از عدالت زیست‌محیطی داشته باشیم. برای پر کردن این شکاف لوفور حق به تفاوت را بیان می‌کند که ناظر بر بعد تشخیصی عدالت است و می‌توان آن را در مورد پدیده‌ها، فراتر از عدالت توزیعی اعمال کرد. فراتر رفتن از عدالت توزیعی بدین معنی نیست که مسائل حوزه عدالت توزیعی بی‌اهمیت هستند بلکه بعد تشخیصی عدالت را نیز به‌عنوان یک حق به رسمیت می‌شناسد. تمرکز بر بعد تشخیصی عدالت به‌عنوان درک شرایط جغرافیایی (نیاز و زمینه^۲) ناحیه برنامه‌ریزی است و عدم در نظر گرفتن تشخیص در توزیع، نشانه‌ای از عدم شناخت است. ناشناخته بودن، به ناآگاهی عمده از شرایط محیطی مربوط می‌شود. لذا ناشناخته بودن به ناآگاهی عمده از شرایط محیطی مربوط می‌شود که جوامع را تحت تأثیر قرار می‌دهد (انتیوان و کوتزی^۳، ۲۰۱۸). حق به عدالت زیست‌محیطی به‌عنوان یک مقوله اصلی در توسعه شهری و ذیل سرزندگی شهری معنی می‌یابد که حول دو زیر مقوله «حق به محیط‌زیست سالم» و «حق به تصرف عادلانه فضا» تعریف می‌شود. پایداری محیط‌زیست تا حد زیادی درگرو به رسمیت شناختن حق به عدالت زیست‌محیطی، فراتر از بعد توزیعی عدالت است.

حق به محیط‌زیست سالم: شهرهای آلوده، مکان‌هایی ناسالم برای زندگی هستند. هوای پاک و آسمان‌های آب شفاف نواحی روستایی یکی از دلایلی هستند که مردم از شهرها می‌گریزند، حتی اگر به‌سوی حاشیه شهرها باشد. طبق گزارش سازمان ملل (۲۰۱۷) نه نفر از هر ده نفر در سراسر جهان در مناطقی زندگی می‌کنند که دستورالعمل‌های سازمان بهداشت جهانی برای کیفیت هوا را رعایت نمی‌کنند. آلودگی هوا سالانه باعث مرگ زودرس هفت میلیون نفر از جمله ۶۰۰۰۰۰ کودک زیر پنج سال می‌شود. در سال ۲۰۱۷، ۷۸۵ میلیون نفر هنوز به خدمات اولیه آب دسترسی نداشتند و ۷۰۰ میلیون نفر به دلیل نبود خدمات بهداشتی همچنان اجابت مزاج را در فضای باز انجام می‌دادند. فقدان دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشت کافی باعث مرگ ۸۷۰۰۰۰ نفر در سال می‌شود. محیط‌زیست ناسالم عمیقاً با شیوه‌های شهری در ارتباط است؛ استفاده گسترده از خودروی شخصی، فقدان سامانه دفع فاضلاب، نبود سامانه منظم جمع‌آوری زباله همگی در ایجاد یک محیط ناسالم شهری نقش مستقیم دارند. این شواهد گویای این است که شهرها مکان سالمی برای زندگی نیستند. بدون شک پایداری شهرها درگرو سلامت محیط‌زیست است. حق به محیط‌زیست سالم به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های حق به شهر، سلامت را فراتر از دسترسی به درمان پزشکی می‌نگرد و آن را به‌عنوان یک حق اساسی در کیفیت زندگی انسان و لازمه سرزندگی شهری بسط می‌دهد که شامل هوای پاک، مدیریت پسماند، بازیافت زباله، آلودگی آب، حق به داشتن محله سالم و پایدار، دوری از کاربری‌های آلاینده، حق به اکوسیستم و تنوع زیستی و... است.

حق به تصرف عادلانه فضا: لوفور برای تفسیر آنچه وی آن را بحران شهری می‌نامد با مقدمه‌ای از تخریب طبیعت - ناشی از صنعتی شدن - آغاز می‌کند. او عنوان می‌کند امروزه برخلاف گذشته که، کالاها کمیاب بودند، اما منابع فراوان بود، امروزه ما با کمیابی منابع طبیعی مانند آب، زمین، نور، فضا مواجه هستیم. شهرها در جهت انباشت سرمایه از طریق مدار دوم یعنی ساخت‌وساز و گسترش شهرها، محیط‌زیست را تخریب کرده‌اند. سلطه رویکردهای بازارمحور در توسعه شهری که هزینه‌های زیست‌محیطی عمدتاً بر اساس شرایط پولی اندازه‌گیری می‌شود که دلالت بر خصوصی‌سازی و کالایی‌سازی طبیعت دارد لذا هرگونه بی‌عدالتی و نابرابری اجتماعی که در کنار این سیاست‌های زیست‌محیطی ادامه یابد یا افزایش یابد، به‌عنوان یک موضوع جداگانه یا بی‌اهمیت تلقی می‌شود (بل^۴، ۲۰۱۵). این در حالی است که لوفور عنوان می‌کند مسئله محیط‌زیست به شکل عمیقی کاملاً شهری هستند و

¹ Teelucksingh

² Context

³ Ntiwane & Coetzee

⁴ Bell

به تغییر مناسبات شهر برای رفع تخریب و استثمار و استعمار طبیعت وابسته است (لوفور، ۱۹۹۱). در توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر اهداف توسعه اقتصادی می‌تواند اما نباید با حفاظت از محیط‌زیست منافات داشته باشد. همان‌طور که هاروی اشاره می‌کند پروژه‌های بزرگ شهرداری نباید از طریق هدر دادن محیط‌زیست (مانند پیست بزرگ اسکی سرپوشیده)، ناعادلانه مصرف شوند (هاروی، ۲۰۰۸). حق به تصرف عادلانه محیط‌زیست به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های عدالت زیست‌محیطی، ناظر بر بعد تشخیصی عدالت است که بر منحصربه‌فرد بودن جنبه‌های فضایی و بستر محیط توجه دارد. مواردی مانند توجه به ظرفیت اکولوژیکی زمین و شرایط اکوسیستمی خاص حاکم بر آن در استفاده و تصرف از زمین بسیار اساسی هستند. شیوه‌های حفاظت نواحی کشاورزی، جلوگیری از رشد شهرها به سمت منابع طبیعی با ارزش و دارای حساسیت زیست‌محیطی، حفظ اراضی کشاورزی پیراشهری، توسعه پایدار و هماهنگ با محیط‌زیست از اجرای اساسی حق به تصرف عادلانه فضا به شمار می‌روند که در پایداری و بقاء جوامع انسانی بسیار حیاتی هستند.

حق به خلاقیت و ظرفیت دموکراتیک فضا

یکی از وجوه اصلی توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر که در شهرهای معاصر به دلیل پیامد تفکر انتزاعی به فراموشی سپرده شده است، حق به خلاقیت و قدرت تولیدکنندگی آن در تولید فضا است. در حق به شهر فضا صرفاً امری مادی و فیزیکی نیست که با دسترسی فیزیکی مشخص شود، بلکه دارای جنبه‌هایی اجتماعی است که به‌صورت نمادین مشخص می‌شود. ایده شهروندیت شهری که پورسل از طریق حق به شهر آن را بسط می‌دهد نیز گویای این واقعیت است که فضای شهری جایی است که همه ساکنان می‌توانند و حق دارند خارج از ساختارها و رویه‌های موجود فضا را متناسب با نیاز خود تصاحب و تولید کنند. در این رابطه میچل خاطر نشان می‌کند که در فضاهای عمومی می‌توان نیازها و خواسته‌های افراد و گروه‌ها را دید، شناخت، مقاومت کرد و از بین برد. از نظر میچل فضاهای عمومی اغلب به‌عنوان بازنمایی فضا (فضایی برای مصرف) استفاده می‌شود، اما هنگامی که مردم از این بازنمایی فضا استفاده می‌کنند، آن‌ها به فضاهای بازنمایی (فضایی برای تولید) تبدیل می‌شوند که هنگام استفاده، تصاحب می‌شوند. این بدان معنی است که فضای عمومی از طریق استفاده از آن به‌عنوان فضای عمومی، به‌صورت اجتماعی تولید می‌شود. فضاهای بازنمایی نیاز به تولید انواع مختلف فضاهای عمومی دارد که ظرفیت فضا را به‌عنوان تولید اجتماعی نشان دهد (بیورکلوند و نایمن^۱، ۲۰۱۲). بنابراین «حق به مواجهه و تعاملات اجتماعی»، «حق به تجلی فرهنگی و هنری» و «حق به آزادی بیان و مقاومت سیاسی» در فضای عمومی شهری تجلی واقعی و ملموس تفاوت‌ها در فضا است که حق به خلاقیت و توسعه هویت‌های مختلف در فضای شهر را تشکیل می‌دهد. این حقی است که ظرفیت فضا برای بازنمایی اجتماعی، فرهنگی و سیاسی گروه‌ها و افراد مختلف را نشان می‌دهد و تجلی بعد دموکراتیک تولید فضا در حق به شهر است. فضای دموکراتیک فضایی است که امکان بروز تعاملات اجتماعی، هویت‌های فرهنگی، هنری و مذهبی و ایده‌های سیاسی مختلف را برای همه ساکنان فراهم سازد. این امر سبب می‌شود، فضای شهری از یکنواختی حاصل از ارزش بازار که امری بیرونی است رهایی یابد و مبتنی بر ارزش‌های فرهنگی افراد به‌عنوان یک ویژگی منحصربه‌فرد به رسمیت شناخته شود. در اینجا تجربه روزمره شهروندان که در برخورد و مواجهه در فضای شهر به‌صورت حقیقی و معنادار رخ می‌دهد، اساس تولید فضا و تصمیم‌گیری‌های شهر است نه اولویت طبقه مسلط. برخلاف توسعه شهری حاصل از تفکر انتزاعی که به تکه‌تکه شدن فضا می‌انجامد، حق به خلاقیت سبب بیان تفاوت‌ها و واقعیت‌های شهری در فضای شهری می‌شود. بنابراین سرنوشت افراد و ساکنان شهر به‌جای اینکه تحت انتزاع و به شیوه‌های از قبل تعیین شده اداره شود، به یکدیگر گره‌خورده و به‌صورت مشترک تعریف می‌شود (باتلر^۲، ۲۰۱۶).

حق به مواجهه و تعاملات اجتماعی در فضا: بعد اجتماعی حق به خلاقیت در فضا شامل حق به مواجهه و تعاملات اجتماعی است؛ فضایی جمعی برای پیوند گروه‌های اجتماعی مختلف که به تقویت روابط اجتماعی و همسایگی کمک می‌کند، فضایی که باعث می‌شود افراد تفاوت‌های یکدیگر با ببینند و لمس کنند.

حق به تجلی فرهنگی و هنری در فضا: بعد فرهنگی و هنری افراد و گروه‌ها در فضای شهر اشاره دارد.

¹ Björklund & Nyman

² Butler

حق به آزادی بیان و مقاومت سیاسی در فضا: بعد سیاسی حق به خلاقیت ناظر بر بعد سیاسی فضا است. فضای عمومی که برای جنبش‌های سیاسی تولید می‌شود فضایی است که آن‌ها می‌توانند نمایش دهند، دیده و شنیده شوند و از این طریق خود را در فضای عمومی برای جمعیت بیشتری نشان دهند.

انتظام بندی مفهومی تحلیل و استنباط نتایج

عدالت فضایی اساساً به این شناخت متکی است که توسعه نابرابر از نظر جغرافیایی، از هر منبع خاصی که باشد، یک عامل کمک‌کننده در ایجاد و حفظ نابرابری‌های فردی و اجتماعی و از این رو در بی‌عدالتی‌های اجتماعی و فضایی است (سوجا، ۲۰۱۰). توزیع نامتعادل خدمات در فضا می‌تواند به توسعه شهری نابرابر کمک کند و از طرفی توزیع عادلانه آن می‌تواند منجر به بهبود دسترسی و کاهش محرومیت گروه‌هایی شود که بیشتر در معرض آسیب هستند و به آن نیاز دارند (لوپس، ریبیرو و ریمولدو، ۲۰۱۹). بنابراین یک شهر خوب [و عادلانه] نباید به‌سادگی، معادل شهر بر اساس عدالت توزیعی ارزش در نظر گرفته شود، بلکه شهری است که از توسعه کامل هر فرد و همه افراد پشتیبانی می‌کند (ونتورینی و همکاران، ۲۰۱۹). از منظر حق به شهر عدالت فضایی در توسعه شهری شامل توزیع عادلانه منابع و خدمات شهری (عدالت محتوایی)، احترام به محیط‌زیست و اجتماعات شهری (عدالت تشخیصی) و ساختار و فرایندهای عادلانه در تصمیم‌گیری (عدالت رویه‌ای) است. از این رو عدالت در توسعه شهری طیف وسیعی از مسائل را در برمی‌گیرد (انتیوان و کوتزی، ۲۰۱۸) که در بنیادی‌ترین شکل خود در حق به تصاحب شامل کارکرد اجتماعی املاک و اراضی شهری و حق به توزیع فضایی عادلانه به مزایای توسعه شهری تعریف می‌کنیم.

مطابق با درک جدید از فضای اجتماعی، تصاحب کامل شهر به دست نمی‌آید مگر با پیوند انسان با فضای شهر. این مفهوم دلالت بر اصرار لوفور بر نقش مرکزی ساکنان در دگرگونی فضای شهر دارد که نیازمند بازشناسی و توجه به هویت‌های مختلف و تجلی آن در فضای شهری است. دموکراسی از نظر لوفور تلاشی جمعی برای خلق اثر هنری است که توسط ساکنان ایجاد شده باشد. این امر نیازمند داشتن حق به شهروندیت شهری، مشارکت دموکراتیک در تولید فضا و حکمروایی دموکراتیک در دگرگونی فضای شهر است.

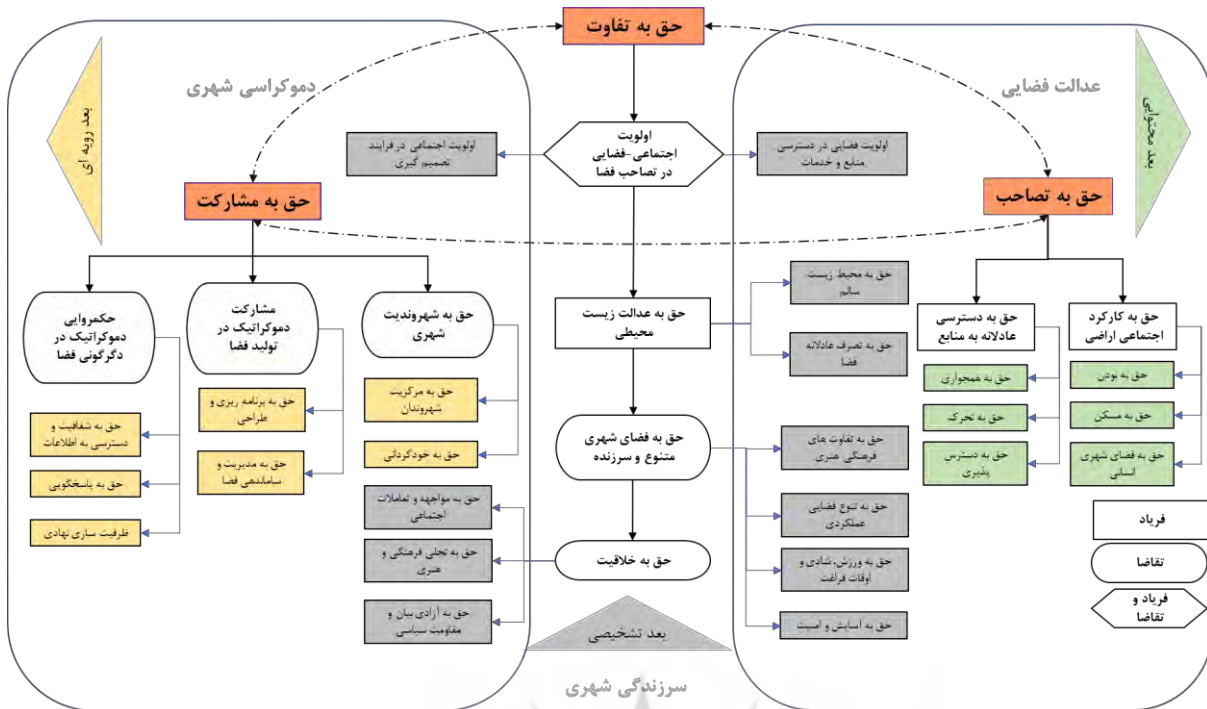
حق به شهر ساخت و استفاده و نمایندگی بودن در و از طریق فضای عمومی است (زیلنیک، ۲۰۱۸). فضا ناقل فعالیت‌های انسانی است و جذابیت و ظرفیت آن برای فعالیت‌های انسانی از عوامل کلیدی در تعیین کیفیت و درجه سرزندگی شهری است. بنابراین تنوع تجربه زندگی روزمره، درک ما را از نیازها و اولویت‌های ساکنان در خصوص برنامه‌ریزی و طراحی دموکراتیک فضا افزایش می‌دهد. تنوع زندگی شهری با فرآیندهای درهم‌تنیده فعالیت‌های انسانی و مکان‌های زندگی که تنوع شهر را تشکیل می‌دهد، شرط لازم برای سرزندگی است. به دلیل درجات مختلف تجمع و فعالیت‌های انسانی، تمایز فضایی توزیع سرزندگی در شهر وجود دارد. سرزندگی شهری پدیده‌ای است فضای که نقطه اتصال تفاوت‌های فضایی-اجتماعی در شهر است.

لوفور عنوان می‌کند، تجربه زیسته دارای پتانسیل دگرگون‌کننده‌ای برای تغییر فضا و اصلاح مجدد قدرت به نفع شهروندان است. بنابراین یکی از وجوه فضای شهری که حق به شهر به آن تأکید دارد، نقشی است که روابط و شیوه‌های اجتماعی از طریق آن میانجی می‌شود. هاروی، بعد از لوفور، استدلال می‌کند: فضاها و بازنمایی اجتماعی حواس‌پرت کننده، به همان اندازه فضاهای کار و زندگی برای فرهنگ شهری حیاتی هستند. عمل طراحی و برنامه‌ریزی شهری باید بجای طراحی عملکردی و متناسب با رفع نیازهای قدرت و سرمایه باید به‌عنوان ابزاری برای خدمت گروه‌ها و ساکنان شهری در راستای تأمین نیازهای روزمره آن‌ها باشد (زیلنیک، ۲۰۱۸). بنابراین، زندگی در یک فضای باز^۲، خلاق^۳ و دموکراتیک از یک جامعه شهری، جایی است که بیانگر نشاط و ارتباطات، مداخلات هنری و زیبایی‌شناختی را در و یا از طریق فضای شهری ترغیب می‌کند. این تعریف که ذیل سرزندگی شهری تعریف می‌شود شامل عدالت اجتماعی-فضایی در تولید فضا، حق به فضای شهری متنوع و سرزنده، حق به عدالت زیست‌محیطی و حق به خلاقیت و ظرفیت دموکراتیک فضا است.

¹ Lopes, Ribeiro & Remoaldo

² Open

³ Creative

شکل ۳. چارچوب مفهومی توسعه شهری مبتنی بر رویکرد حق به شهر

نتیجه گیری

حق به شهر در توسعه شهری تجسم نگرانی دیرینه برنامه‌ریزی در پرداختن هم‌زمان به بعد فضایی و اجتماعی مسائل شهری است. رویکرد حق به شهر صریحاً تصدیق می‌کند که روابط اجتماعی می‌تواند فضاهای جدید ایجاد کند و از طرفی فضا، روابط اجتماعی خاصی را تنظیم می‌کند. همان‌طور که در حق به شهر مستتر است، این مفهوم شامل حقوقی جداگانه و متعدد نیست، بلکه به صورت رابطه‌ای تعریف می‌شود. ما در اینجا سه مفهوم حق به تصاحب فضا، حق به مشارکت در تولید فضا و حق به تفاوت را به عنوان مفاهیم برآمده از حق به شهر در توسعه شهری تعریف می‌کنیم که به ترتیب بعد محتوایی، رویه‌ای و تشخیصی را شامل می‌شود. توسعه شهری در این چشم‌انداز، هم‌زمان دربرگیرنده مفاهیم تحلیلی عدالت فضایی، دموکراسی شهری و سرزندگی شهری است و در پیوند سه‌گانه بین این ابعاد است که امکان تصاحب تمام و کمال فضای شهر برای ساکنان آن فراهم می‌شود. طی بررسی انجام‌شده حاصل از ادبیات نظری حق به شهر در مجموع تعداد ۹ مقوله اصلی توسعه شهری در قالب سه مضمون از حق به شهر به دست آمده است که ۲ مقوله «کارکرد اجتماعی املاک و اراضی شهری» و «حق به دسترسی عادلانه به مزایای توسعه شهری» ذیل حق به تصاحب و ۳ مقوله «حق به شهروندی شهری»، «مشارکت دموکراتیک در تولید فضا» و «حکمرانی دموکراتیک در دگرگونی فضای شهر» ذیل حق به مشارکت و ۴ مقوله «عدالت اجتماعی-فضایی در تولید فضا»، «حق به فضای شهری متفاوت، مولد و سرزنده»، «حق به عدالت زیست‌محیطی» و «حق به خلاقیت و شیوه‌های اجتماعی در فرایند تولید فضا» ذیل حق به تفاوت بسط و انتظام یافته است.

حق به تصاحب در توسعه شهری: شهر باید قبل از هر چیز تضمین‌کننده حضور فیزیکی ساکنان باشد. این یک حق بنیادین برای تصاحب شهر است که افراد از طریق آن می‌توانند آزادانه در فضای شهر قدم بزنند و شهر را از آن خود کنند. این ویژگی با حق به مسکن تکمیل می‌شود که طبق گفته میچل شامل مکانی برای خواب و استراحت بدون در نظر گرفتن اجازه از کسی است. تصاحب فضا در توسعه شهری یک وجه اساسی دیگر نیز دارد که شامل فضای شهری انسانی است. این حق تضمین می‌کند که فضای شهر، به ارزش تجاری آن خلاصه نمی‌شود بلکه ارزش اصلی آن به جنبه مصرفی بستگی دارد که می‌تواند برای ساکنانش به همراه داشته باشد. در توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر، دسترسی عادلانه به فرصت‌های و منابع شهری به سه شیوه هم‌جواری، تحرک و دسترس‌پذیری نسبت به امکانات و خدمات شهری تعریف می‌شود. حق به هم‌جواری در ارتباط با خدمات پشتیبان سکونت یعنی آموزش پایه، پارک و فضای بازی کودکان، خواروبارفروشی، درمانگاه و غیره بیان می‌شود که به صورت پیاپی قابل‌دستیابی است.

همچنین حق به تحرک که از طریق دسترسی به حمل‌ونقل عمومی تسهیل می‌شود در ارتباط با میزان توانایی ساکنان در بهره‌مندی از خدمات تعریف می‌شود. در نهایت دسترس‌پذیری به سهولت دسترسی ساکنان به خدمات شهری اشاره دارد که به توزیع عادلانه امکانات و خدمات در سطح شهر بستگی دارد.

حق به مشارکت در توسعه شهری: توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر صرفاً با حق به مسکن و دسترسی عادلانه به فضای شهری موجود به دست نمی‌آید بلکه این حق همچنین شامل نقش مرکزی شهروندان در تصمیماتی است که فضای جدید ایجاد می‌کند و یا فضای شهری موجود را دگرگون می‌سازد. لذا نقش شهروندان در توسعه شهری از آنجایی حائز اهمیت است که با سکونت پیوند می‌یابد. از طریق این حق است که ساکنان به‌عنوان کسانی که تصمیمات شهری بیشترین اثر را بر کیفیت زندگی آنان دارد نقش اساسی در تصمیمات شهری دارند. خودگردانی فضایی، ابزاری است که ساکنان از طریق آن می‌توانند در تولید فضا، مشارکت فعال داشته باشند. در یک شهر توسعه‌یافته از منظر حق به شهر، ساکنان باید در برنامه‌ریزی و طراحی و همچنین مدیریت و ساماندهی فضا نقش اساسی داشته باشند. شهر باید تضمین‌کننده حکمروایی دموکراتیک در فضای شهر باشد، به طوری که مردم بتوانند دسترسی شفافی به اطلاعات داشته باشند، مسئولین شهر نسبت به تصمیمات و اثرات فضایی آن پاسخگو باشند و ساختار تصمیم‌گیری به گونه‌ای نظام‌یافته باشد که مردم بتوانند به‌صورت نهادی در فرایندهای تصمیم‌گیری مداخله کنند.

حق به تفاوت در توسعه شهری: توجه به امر تفاوت در توسعه شهری اولین وجه تمایز توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر در رابطه با سایر الگوهای توسعه شهر است که به‌زعم لوفور مهم‌ترین ظرفیت برای ایجاد تغییر و دگرگونی در فضا است. این بعد فراموش‌شده در الگوهای رایج توسعه شهری، تضمین‌کننده رسیدگی به اولویت‌های اجتماعی-فضایی در تصاحب فضا است. در راستای پاسخگویی به این بعد است که می‌توان حق افرادی که قبلاً از آن محروم بودند برآورده کرد. در یک توسعه‌یافته متکی بر حق به شهر، فرم‌های فیزیکی برآمده از ارزش اقتصادی نیستند، بلکه تفاوت‌های فرهنگی و هنری ساکنان بخشی از تفاوت‌های ذاتی در محیط شهر به شمار می‌روند که القاء‌کننده حس سرزندگی شهری هستند. در این رابطه هاروی بیان می‌کند، هرچند مسکن و کار مهم هستند، اما برای شهرها وجود فضایی برای اوقات فراغت، ورزش و تفریح، حس آرامش و امنیت نیز اهمیت بالایی دارند، آن‌ها تضمین‌کننده سرزندگی شهری به شمار می‌روند. همچنین بهره‌برداری پایدار از عناصر طبیعی و حفظ ارزش‌های زیست‌محیطی، امکان بقاء و سرزندگی شهری را تداوم می‌بخشد. موضوعی که در الگوهای توسعه شهری رایج، به نفع اولویت‌های اقتصادی کمرنگ جلوه داده شده است. یکی دیگر از وجوه توسعه شهری مبتنی بر حق به شهر، ظرفیتی است که فضای شهر در ایجاد خلاقیت ساکنان و شیوه‌های اجتماعی دارد. حق به شهر تضمین می‌کند که فضای شهر صرفاً برای مصرف (اوقات فراغت، تفریح و بازی) نیست بلکه هم‌زمان دارای ارزش اجتماعی است. در این فضا است که مردم با یکدیگر ملاقات می‌کنند، از یکدیگر آگاهی می‌یابند، فرهنگ‌های متفاوت و فعالیت‌های خاص هنری در محیط شهر بروز پیدا می‌کند. فضای عمومی فضایی برای بیان مقاومت و مقابله با طرد است، جایی برای گردهمایی ساکنان.

منابع

- احمدی، محمد، حاتمی‌نژاد، حسین، پوراحمد، احمد، زیاری، کرامت‌الله و زنگنه شهرکی، سعید. (۱۳۹۸). بررسی و تحلیل متغیرهای حق به سلامت شهری (مطالعه موردی: شهر بجنورد). *پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری*، ۷(۲)، ۲۸۵-۳۰۸.
- ایمان، محمد تقی و نوشادی، محمدرضا. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. *پژوهش در علوم انسانی*، ۳(۲)، ۱۵-۴۴.
- تدلی، چالز و تشکری، عباس. (۲۰۰۹). *مبانی پژوهش ترکیبی: تلفیق رویکردهای کمی و کیفی*. ترجمه عادل آذر و سعید جهانیان. (۱۳۹۸). تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- جلالی، نساء و دیندارسنگجویی، حوریه. (۱۳۹۴). حق به شهر حقی برای زیستن بهتر و یک ضرورت. در *کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری*. یزد.
- حیدری، فردین و زارعی، مجید. (۱۳۹۸). مفهوم حق به شهر و ارتباط آن با طراحی شهری شهروندمدار (تطبیق هنجارهای جامع بیانگر شهروندمداری، با شاخصه‌های کیفی طراحی شهری). *منظر*، ۱۱(۴۶)، ۱۴-۲۳.
- خدایاری مطلق، صفیه؛ شارع پور، محمود و تولایی، نوین. (۱۳۹۶). بررسی تأثیر شاخص‌های مطلوبیت فضای شهری بر میزان تحقق حق به شهر (مورد مطالعه: شهر بابلسر). *دو فصلنامه جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۴(۹)، ۱۸۹-۲۲۵.

- خضرنژاد، پخشمان؛ پورمحمدی، محمدرضا و روستایی، شهرپور. (۱۳۹۸). تحلیل حق به شهر در فضاهای عمومی شهری با تأکید بر رویکرد عدالت جنسیتی، نمونه‌ی موردی: شهر ارومیه. زن و جامعه، ۱۰(۴۰)، ۱۹۵-۲۲۲.
- دانایی‌فرد، حسن و امامی، سید مجتبی. (۱۳۸۶). استراتژی‌های پژوهش کیفی: تأملی بر نظریه‌پردازی داده‌بنیاد. اندیشه مدیریت راهبردی، ۲(۲)، ۶۹-۹۷.
- رفعیان، مجتبی و الوندی‌پور، نینا. (۱۳۹۵). مفهوم‌پردازی اندیشه حق به شهر؛ در جستجوی مدلی مفهومی. مجله جامعه‌شناسی ایران، ۱۶(۲)، ۲۵-۴۷.
- زارع شاه‌آبادی، اکبر و غلامی، میثم. (۱۳۹۸). رابطه بین حق به شهر و احساس تعلق در بین شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر یزد. مطالعات ملی، ۲۰(۷۸)، ۹۵-۱۰۹.
- شارع پور، محمود؛ رفعت جاه، مریم و رهبری، لادن. (۱۳۹۴). جایگاه شهروندان تهرانی در نردبان آرنستاین، بررسی جنسیتی بعد مشارکتی حق به شهر. رفاه اجتماعی، ۱۵(۵۷)، ۱۷۷-۲۰۳.
- علاءالدینی، پویا و جمشیدی نسب، مریم. (۱۳۹۴). مسکن مهر و حق به شهر جماعت‌های جدید: مطالعه‌ی موردی پروژه‌ی پرند. نشریه توسعه محلی روستایی-شهری (توسعه روستایی)، ۷(۲)، ۲۴۱-۲۵۸.
- قلی پور، سیاوش؛ منصور، امید و رضایی، نادیه. (۱۳۹۶). حق سالمندان به شهر در کرمانشاه. پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، ۴(۱۴)، ۱-۳۵.
- کاظمیان، غلامرضا و معصومی‌فر، امیرحسین. (۱۳۹۸). تحلیل محتوایی و رویه‌ای حق بر شهر در قوانین شهری و شهروندی ایران. صفا، ۲۹(۳)، ۸۳-۱۰۰.
- مؤمنی راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم و مزینی، ناصر. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج. فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، ۴(۱۴)، ۱۸۷-۲۲۲.
- یغفوری، حسین و کاشفی دوست، دیمین. (۱۳۹۷). ارزیابی و سنجش مؤلفه‌های برآمده از حق به شهر (نمونه موردی: شهر پیرانشهر). فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۹(۳۵)، ۵۷-۶۸.

References

- Anderson, Nadia M. (2011)., "Social Infrastructure as a Means to Achieve the Right to the City" Architecture Conference Proceedings and Presentations. 18.
- Aalbers, M. B., & Gibb, K. (2014). Housing and the right to the city: introduction to the special issue. International Journal of Housing Policy, 14(3), 207-213.
- Adegeye, A. O. (2018). Exploring the fragments of spatial justice in an attempt to promote spatially just development in South African urban regions (Doctoral dissertation, University of Pretoria).
- Ahmadi, M., Hataminejad, H., Pourahmad, A., Ziari, K., & Zanganeh Shahraki, S. (2019). An Analysis of Variables of the Right to Urban Health (Case Study: Bojnourd, Iran). Geographical Urban Planning Research (GUPR), 7(2), 285-309. (in Persian)
- Alaadini, P., & Jamshidinasab, M. (2015). Mehr Housing and New Communities' Right to the City: A Case Study of the Parand Project. Community Development (Rural and Urban Communities), 7(2), 241-258. (in Persian)
- Anderson, N. (2011). Social Infrastructure as a Means to Achieve the Right to the City. In Architecture Conference Proceedings and Presentations (No. 18).
- Attoh, K. A. (2011). What kind of right is the right to the city? Progress in Human Geography, 35(5), 669-685.
- Becker, S., Angel, J., & Naumann, M. (2020). Energy democracy as the right to the city: Urban energy struggles in Berlin and London. Environment and Planning A: Economy and Space, 52(6), 1093-1111.
- Bell, K. (2015). Can the capitalist economic system deliver environmental justice?. Environmental Research Letters, 10(12), 1-8.
- Björklund, M., & Nyman, G. (2012). Public Parks And The Right To The City: A Case Study Of Public Parks In Manaus, Amazonas (Diploma Work For Master's Degree, Blekinge Institute Of Technology).

- Bodirsky, K. (2017). Between equal rights force decides? Contested place-making and the right to the city. *City*, 21(5), 672-681.
- Brenner, N., Marcuse, P., & Mayer, M. (2012). *Cities for People, Not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City*. London & New York: Routledge.
- Butler, C. (2016). Abstraction beyond a 'law of thought': On space, appropriation and concrete abstraction. *Law and Critique*, 27(3), 247-268.
- Castañeda, P. (2020). From the right to mobility to the right to the mobile city: Playfulness and mobilities in Bogotá's cycling activism. *Antipode*, 52(1), 58-77.
- Cavill, S., & Sohail, M. (2003, December). Accountability in the provision of urban services. In *Proceedings of the Institution of Civil Engineers-Municipal Engineer* (Vol. 156, No. 4, pp. 235-244). Thomas Telford Ltd.
- Chiodelli, F. (2013). Planning and urban citizenship: suggestions from the thoughts of Henri Lefebvre. *Planning Perspectives*, 28(3), 487-494.
- Danaeifard, H., & Emami, S. (2007). Strategies of Qualitative Research: A Reflection on Grounded Theory. *Strategic Management Thought*, 1(2), 69-97. (in Persian)
- Fenster, T. (2005). The right to the gendered city: Different formations of belonging in everyday life. *Journal of gender studies*, 14(3), 217-231.
- Gholipour, S., Mansouri, O., & Rezaei, N. (2017). The Rights of the Elderly to the City in Kermanshah. *Juornal of A Research Journal on Social Work*, 4(14), 1-35. (in Persian)
- Gottdiener, M. (1993). A Marx for our time: Henri Lefebvre and the production of space. *Sociological Theory*, 11(1), 129-134.
- Grigolo, M. (2019). Understanding the right to the city as the right to difference. In E. Garcia-Chueca & L. Vidal (Eds.), *Advancing urban rights: equality and diversity in the city* (pp. 23-40). Barcelona: CIDOB.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. In R. T. LeGates & F. Stout (Eds.), *The city reader* (part 4, pp. 270-278). London: Routledge.
- He, S. (2015). Right to the city: A liberal-democratic perspective. In J. D. Wright (editor-in-chief), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Vol. 20, pp. 673-679). Oxford: Elsevier.
- Hearne, R. (2013). Realising the "right to the city": Developing a human rights based framework for regeneration of areas of urban disadvantage. *International Journal of Law in the Built Environment*, 5(2), 172-187.
- Heidari, F., & Zareii, M. (2019). The Concept of the Right to The City and Its Relation to Citizen-Friendly Urban Design Matching The Comprehensive Norms of Citizenship With The Qualitative Indicators of Urban Design. *MANZAR, the Scientific Journal of landscape*, 11(46), 14-23. (in Persian)
- Heitlinger, S., Bryan-Kinns, N., & Comber, R. (2019, May). The Right to the Sustainable Smart City. In S. Brewster & G. Fitzpatrick (Eds.), *CHI '19 Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (No. 287). New York, USA: ACM.
- Iman, M. T., & Noushadi, M. R. (2011). Qualitative content analysis. *Pazhuhesh*, 3(2), 15-44. (in Persian)
- Jabareen, Y., & Eizenberg, E. (2021). Theorizing urban social spaces and their interrelations: New perspectives on urban sociology, politics, and planning. *Planning Theory*, 20(3), 211-230.
- Jalaladdini, S., & Oktay, D. (2012). Urban public spaces and vitality: a socio-spatial analysis in the streets of Cypriot towns. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 35, 664-674.
- Jalali, N., & Dindar, H. (2015). The right to the city is a right to live better and a necessity. In *The first annual conference of Architecture, Urban planning & Urban management*. Yazd. (in Persian)
- Kang, V., & Groetelaers, D. A. (2018). Regional governance and public accountability in planning for new housing: A new approach in South Holland, the Netherlands. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 36(6), 1027-1045.

- Kazemian, G., & Masoumifar, A. (2019). Content and procedural analysis of the right to the city in the laws of the city and citizenship of Iran. *Soffeh*, 29(3), 83-100. (in Persian)
- Kempin Reuter, T. (2019). Human rights and the city: Including marginalized communities in urban development and smart cities. *Journal of Human Rights*, 18(4), 382-402.
- khezrnezhad, P., Pourmohammadi, M. R., & Roostaei, S. (2019). Analysis of the right to the city in urban public spaces with emphasis on gender Equity Approach. Case Study: Urmia City. *Quarterly Journal of Women and Society*, 10(40), 195-222. (in Persian)
- Khodayari motlagh, S., Sharepour, M., & Tavallai, N. (2017). A study about the effect of desirability of urban space indicators on the realization of the right to city (the case study: Babolsar). *Biquarterly Journal of Sociology of Social Institutions*, 4(9), 189-225. (in Persian)
- Kitchin, R., Cardullo, P., & Di Feliciantonio, C. (2019). Citizenship, Justice, and the Right to the Smart City. In P. Cardullo, C. Di Feliciantonio & R. Kitchin (Ed.), *The Right to the Smart City* (pp. 1-24). Bingley: Emerald Publishing Limited.
- Kuymulu, M. B. (2014). *Claiming the right to the city: Towards the production of space from below* (Doctoral dissertation, City University of New York).
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Trans.). Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2003). *The Urban Revolution* (R. Bononno, Trans.). University of Minnesota Press.
- Lipman, P. (2011). *The New Political Economy of Urban Education: Neoliberalism, Race, and the Right to the City* (1st ed.). Routledge.
- Liu, S., Zhang, L., Long, Y., Long, Y., & Xu, M. (2020). A new urban vitality analysis and evaluation framework based on human activity modeling using multi-source big data. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 9(11), 617.
- Lopes, H. D. S., Ribeiro, V., & Remoaldo, P. C. (2019). Spatial accessibility and social inclusion: The impact of Portugal's last health reform. *GeoHealth*, 3(11), 356-368.
- Lyytinen, E. (2015). Congolese refugees' right to the city and urban (in) security in Kampala, Uganda. *Journal of Eastern African Studies*, 9(4), 593-611.
- Manzi, M., Figueiredo, G. C. D. S., Mourad, L. N., & Reboucas, T. D. M. (2018). Neighbourhood planning and the right to the city: confronting neoliberal state urban practices in Salvador, Brazil. *International Journal of Urban Sustainable Development*, 10(1), 1-15.
- Mashava, V. R. (2018). *The Right to the City and the Realities of Homelessness in Inner City Pretoria* (Doctoral dissertation, University of Pretoria).
- Mattila, H. (2002). Aesthetic justice and urban planning: Who ought to have the right to design cities?. *GeoJournal*, 58(2-3), 131-138.
- Momeni rad, A., Aliabadi, K., Faredanesh, H., & Mozayani, N. (2013). Qualitative content analysis in research tradition: nature, stages and validity of the results. *Quarterly of Educational Measurement*, 4(14), 187-222. (in Persian)
- Morange, M., & Fol, S. (2014). Neoliberalisation, city, and spatial justice (J. Crisp, Trans.). *justice spatial/spatial justice*, 6, 1-29.
- Mouratidis, K., & Poortinga, W. (2020). Built environment, urban vitality and social cohesion: Do vibrant neighborhoods foster strong communities?. *Landscape and Urban Planning*, 204, 103951.
- Njoh, A. J. (2017). "The right-to-the-city question" and indigenous urban populations in capital cities in Cameroon. *Journal of Asian and African Studies*, 52(2), 188-200.
- Ntiwane, B., & Coetsee, J. (2018). Environmental justice in the context of planning. *Town and Regional Planning*, 72, 84-98.
- O'Loughlen, A. (2015, August). Neoliberalism and the Right to the City: the Challenge for the Urban Slum Dweller. In *The RC21 International Conference on "The Ideal City: between myth and reality. Representations, policies, contradictions and challenges for tomorrow's urban life"*. Urbino (Italy).
- Passerini, G., & Marchettini, N. (2018). *Sustainable Development and Planning X*. Boston: WIT Press.

- Pugalis, L., & Giddings, B. (2011). A Renewed Right to Urban Life: A Twenty-First Century Engagement with Lefebvre's Initial "Cry". *Architectural Theory Review*, 16(3), 278-295.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *GeoJournal*, 58(2-3), 99-108.
- Purcell, M. (2003). Citizenship and the right to the global city: reimagining the capitalist world order. *International journal of urban and regional research*, 27(3), 564-590.
- Purcell, M. (2013). The right to the city: the struggle for democracy in the urban public realm. *Policy & Politics*, 41(3), 311-327.
- Rafieian, M., & Alvandipour, N. (2016). Conceptualizing the right to the city; In search of a conceptual model. *Iranian Journal of Sociology*, 16(2), 25-47. (in Persian)
- Rocco, R., Royer, L., & Mariz Gonçalves, F. (2019). Characterization of Spatial Planning in Brazil: The Right to the City in Theory and Practice. *Planning Practice & Research*, 34(4), 419-437.
- Sadri, H. (2019). Architecture and human rights. *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 3(2), 173-183.
- Schmid, C. (2012). Henri Lefebvre, the right to the city, and the new metropolitan mainstream. In N. Brenner, P. Marcuse & M. Mayer, *Cities for people, not for profit: Critical urban theory and the right to the city* (pp. 42-62). Routledge.
- Setianto, M. A. S., & Gamal, A. (2021, February). Spatial justice in the distribution of public services. In *The 3rd International Conference on Smart City Innovation*. IOP Publishing, Indonesia.
- Sharepour, M., Rafatjah, M., & Rahbari, L. (2015). Citizens Position in Arnestein's Ladder: Gender Analysis of Participatory Dimentsion of Right ti the city. *Refahj*, 15(57), 177-203. (in Persian)
- Skinner, E., & Masuda, J. R. (2013). Right to a healthy city? Examining the relationship between urban space and health inequity by Aboriginal youth artist-activists in Winnipeg. *Social Science & Medicine*, 91, 210-218.
- Soja, E. W. (2010). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Sorensen, A., & Sagaris, L. (2010). From participation to the right to the city: Democratic place management at the neighbourhood scale in comparative perspective. *Planning Practice & Research*, 25(3), 297-316.
- Sugranyes, A., & Mathivet, C. (2010). *Cities for All Proposals and Experiences towards the Right to the City*. Habitat International Coalition (HIC).
- Teddle, C., & Tashakkori, A. (2009). *Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences* (A. Azar & S. Jahanian, Trans.). Tehran: Jahad Daneshgahi Publications. (in Persian)
- Teelucksingh, C. (2002). Spatiality and environmental justice in Parkdale (Toronto). *Ethnologies*, 24(1), 119-141.
- Venturini, F., Degirmenci, E., & Morales, I. (2019). *Social Ecology and the Right to the City: Towards Ecological and Democratic Cities*. Black Rose Books.
- Wilkinson, D., & Birmingham, P. (2003). *Using Research Instruments: A Guide for Researchers*. London: Routledge
- Yaghfoori, H., & kashefi, D. (2018). Evaluation of the components derived from the right to the city (Case study: Piranshahr city). *Research and urban planning*, 9(35), 57-68. (in Persian)
- Zare ShahAbadi, A., & Gholami, M. (2019). The Relationship between the Right to the City and the Sense of Belonging Betwee Citizens 18 Years old up in Yazd city. *National Studies Journal*, 20(78), 95-109. (in Persian)
- Zieleniec, A. (2018). Lefebvre's politics of space: Planning the urban as oeuvre. *Urban Planning*, 3(3), 5-15.